

Згідно з оригіналом

ВКП 7(3)-00(13).01

ДОКТРИНА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКІ СИЛИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

СІЧЕНЬ 2021

ОБМЕЖЕННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ:

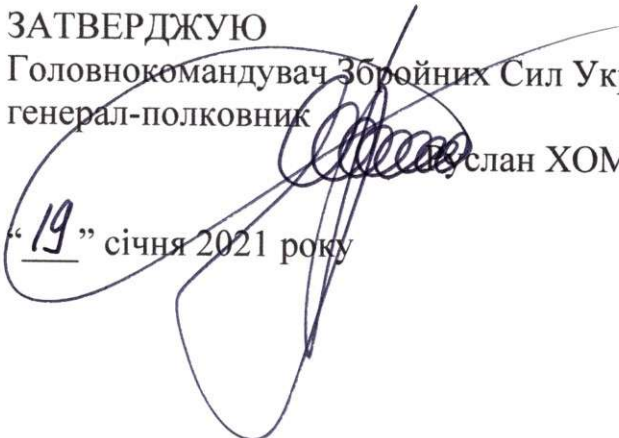
обмежень для розповсюдження немає.

**ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ “ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ” СПІЛЬНО З
КОМАНДУВАННЯМ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ
СИЛ УКРАЇНИ**

Згідно з оригіналом

Прим. №__

ВКП 7(3)-00(13).01

ЗАТВЕРДЖУЮ
Головнокомандувач Збройних Сил України
генерал-полковник

Руслан ХОМЧАК

“19” січня 2021 року

ДОКТРИНА

ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКІ СИЛИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Військова керівна публікація, яка визначає та розкриває основні концепції, що регулюють сферу підготовки, застосування та використання морської сили

СІЧЕНЬ 2021
ОБМЕЖЕННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ:
обмежень для розповсюдження немає.
ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ “ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ” СПІЛЬНО З КОМАНДУВАННЯМ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

ПЕРЕДМОВА

Доктрина Військово-Морські Сили Збройних Сил України (далі – Доктрина) розроблена Інститутом Військово-Морських Сил Національного університету “Одеська морська академія” спільно з кафедрою ВМС Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського та Командуванням Військово-Морських Сил Збройних Сил України (далі – ВМС ЗС України).

Ця Доктрина є ключовою публікацією у військово-морській сфері, розроблена із використанням досвіду країн-членів і країн-партнерів НАТО та застосовується під час розробки доктринальних публікацій стосовно підготовки та застосування сил (військ) сил оборони, зокрема ВМС ЗС України, у тому числі в спільних діях з військовими частинами інших видів та окремих родів сил та військ Збройних Сил України (далі – ЗС України), підрозділами інших складових сил оборони.

Усі питання, що стосуються цієї військової керівної публікації, надсилати до Інституту Військово-Морських Сил Національного університету “Одеська морська академія” на таку адресу: 65029, м. Одеса, вул. Дідріхсона, 8, Інститут Військово-Морських Сил Національного університету “Одеська морська академія” або kvitka@navy.dod.ua (контактний телефон – (048) 788-81-13).

Згідно з оригіналом

ЗМІСТ

	ПЕРЕДМОВА	2
	ВСТУП	5
	ПОСИЛАННЯ НА ВІЙСЬКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ	7
	ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ	8
	ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	10
Глава I	ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ВИСНОВКИ З ДОСВІДУ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ	11
1.1	Історичне підґрунтя формування сучасних Військово-Морських Сил Збройних Сил України. Висновки та уроки з досвіду їх формування та розвитку	11
1.2	Досвід застосування ВМС ЗС України в операціях та в умовах кризової ситуації	18
1.2.1	Досвід застосування ВМС ЗС України в безпекових операціях	18
1.2.2	Досвід застосування ВМС ЗС України в умовах кризової ситуації	21
Глава II	УКРАЇНА В ГЛОБАЛЬНОМУ МОРСЬКОМУ БЕЗПЕКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ	28
2.1	Морське безпекове середовище	28
2.2	Характеристика морського середовища України	29
2.3	Характеристики військово-морського середовища	32
2.4	Стратегічні виклики та загрози, що окреслюють майбутнє Військово-Морських Сил Збройних Сил України	36
2.4.1	Гібридні дії на морі	36
2.4.2	Виклики та загрози національній та военній безпеці України сьогодення	38
2.4.3	Виклики і загрози майбутнього	39
Глава III	РОЛЬ, ПРИЗНАЧЕННЯ, СТРУКТУРА ТА ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	43
3.1	Місце і роль Військово-Морських Сил Збройних Сил України у захисті національних інтересів України на морі	44
3.2	Призначення, склад та організаційна структура Військово-Морських Сил Збройних Сил України	45
3.3	Стратегічні властивості Військово-Морських Сил Збройних Сил України	49
3.4	Основи застосування Військово-Морських Сил Збройних Сил України	50
Глава IV	БОЙОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	57
4.1	Фізичний компонент	57

4.1.1	Особовий склад	58
4.1.2	Озброєння та військова техніка	61
4.1.3	Злагодженисть підрозділів	62
4.1.4	Боеготовність	62
4.1.5	Логістика (всебічне забезпечення)	63
4.2	Концептуальний компонент	64
4.2.1	Військово-морська стратегія	64
4.2.2	Оперативне мистецтво	65
4.2.3	Доктрини	66
4.2.4	Концептуальні інновації	68
4.3	Моральний компонент	70
4.3.1	Згуртованість	71
4.3.2	Мотивація	72
4.3.3	Лідерство	72
Глава V	ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКІ СИЛИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПЕРСПЕКТИВІ	75
5.1	Етапи та пріоритети розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України	75
5.2	Перспективні оперативні (бойові) спроможності Військово-Морських Сил Збройних Сил України	77
5.3	Перспективна система управління та організаційна структура Військово-Морських Сил Збройних Сил України	78
5.4	Перспективні напрями розвитку озброєння та військової техніки Військово-Морських Сил Збройних Сил України	78
	ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА	81
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (ДЖЕРЕЛ)	83

ВСТУП

Ми живемо в епоху майже безпрецедентних змін, що характеризуються складністю, нестабільністю, невизначеністю та швидкістю поширення інформації. Відмінності між війною та миром розмиті, а противники будуть і надалі загрожувати стабільності світового порядку, що заснований на правилах, як основі миру та процвітання у всьому світі[14].

В умовах триваючої агресії з боку Російської Федерації, яка має на меті повернути Україну до своєї сфери впливу, в умовах окупації Автономної республіки Крим, активної діяльності Чорноморського флоту Російської Федерації на морських комунікаціях у виключній морській економічній зоні України, перед керівництвом держави повстало чимало питань, у першу чергу, які стосуються забезпечення національної безпеки з морського напрямку. Майбутнє України, як суверенної держави, прямо залежить від спроможності вільно використовувати море в рамках міжнародного права, дотримання якого у Чорноморському регіоні можуть забезпечити, у першу чергу, країни-члени НАТО та, безпосередньо, само членство України у Північноатлантичному альянсі. У червні 2020 року НАТО визнало Україну партнером із розширеними можливостями, що стало не тільки потужним кроком до майбутнього членства України в Північноатлантичному союзі, але і поклато на нашу країну зобов'язання щодо чіткої визначеності у наших амбіціях та баченню розбудови морського безпекового напрямку, що є окремим питанням, який розглядається у представленому документі. Розкриття значення морського середовища для економіки України та її національної безпеки в цілому є важливою складовою даної Доктрини. Адже в Стратегії національної безпеки зазначено, що Україна є морською та річковою державою, чітко вказуючи, що будь-яка національна стратегія повинна надавати відповідну увагу важливості морської сфери для стійкого розвитку України [14].

Представлена Доктрина є сукупністю положень про основи застосування, призначення та роль ВМС ЗС України в захисті інтересів України на морі та базується на положеннях законів України, стратегії національної безпеки України, Воєнної доктрини України (Стратегії воєнної безпеки України), Доктрини застосування сил оборони держави, Морської доктрини України, ввівши висновки з досвіду застосування Збройних Сил України під час відсічі збройній агресії Російської Федерації, досвіду застосування військових флотів іноземних держав у мирний час, кризових ситуаціях та воєнних конфліктах [34].

Доктрина, у першу чергу, висвітлює питання оперативно-стратегічного рівня. Тактичні питання свідомо залишені за рамками публікації, оскільки їх розкриття та всебічне висвітлення передбачено низкою інших доктринальних документів. Таким чином, Доктрина передбачає її застосування особовим складом органів військового управління, з'єднань і частин ВМС ЗС України, науково-педагогічними та науковим працівниками наукових установ та вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців в інтересах ВМС ЗС України.

ПОСИЛАННЯ НА ВІЙСЬКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ

Позначка військової публікації	Повне найменування військової публікації
	Доктрина застосування сил оборони, затверджена наказом Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 17.08.2018 № 20дск-оп
	Тимчасова доктрина застосування сил оборони держави від 31.03.2020 № 124/дск
	Тимчасова доктрина об'єднаного планування, затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 30.03.2020 № 3т
	Доктрина “Об'єднані операції” (2020)
ВКП 7-00(01).01	Доктрина підготовки сил оборони держави, затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 21.01.2020 № 18
ВКП 7-00(03).01	Доктрина з організації підготовки у ЗС України, затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України від 01.07.2020
ВКДП 7-00.01	Тимчасова настанова з оперативної підготовки у Збройних Силах України, затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 26.06.2018 № 236
ВД 7-05(03).01	Доктрина з розвитку військових публікацій у ЗС України, затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України від 30.06.2020
	Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років
	Стратегія ВМС ЗС України 2035, затверджена Командувачем ВМС ЗС України у листопаді 2018 року
	Концепція розвитку ВМС ЗС України на середньострокову перспективу (до 2025 року)
JP 3-0	Joint Publication 3-0, Joint Operations, October 2018
NDP 1	“Naval Warfare” Naval Doctrine Publication 1, US Navy, 2010
ADP 6-22	Army Leadership and the Profession (Army doctrine publication, July 2019)
AJP-3.1	“Allied Joint Doctrine for Maritime Operations” Allied Joint Publication 3.1, Edition A, Version 1, December 2016

JDP 0-10	“UK Maritime Power” Joint Doctrine Publication 0-10, 5th Edition, dated October 2017
NSP 1.1	“Indian Maritime Doctrine” Naval Strategic Publication 1.1, 2009

Примітка. Якщо військова публікація, на яку є посилання, замінено новою або до неї внесено зміни, то треба застосовувати нову військову публікацію, охоплюючи всі внесені до неї зміни.

Позначка військової публікації	Повне найменування військової публікації
	Доктрина застосування сил оборони, затверджена наказом Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 17.08.2018 № 20дск-оп
	Тимчасова доктрина застосування сил оборони держави від 31.03.2020 № 124/дск
	Тимчасова доктрина об'єднаного планування, затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 30.03.2020 № 3т
	Доктрина “Об'єднані операції” (2020)
ВКП 7-00(01).01	Доктрина підготовки сил оборони держави, затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 21.01.2020 № 18
ВКП 7-00(03).01	Доктрина з організації підготовки у ЗС України, затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України від 01.07.2020
ВКДП 7-00.01	Тимчасова настанова з оперативної підготовки у Збройних Силах України, затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 26.06.2018 № 236
ВД 7-05(03).01	Доктрина з розвитку військових публікацій у ЗС України, затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України від 30.06.2020
	Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років
	Стратегія ВМС ЗС України 2035, затверджена Командувачем ВМС ЗС України у листопаді 2018 року
	Концепція розвитку ВМС ЗС України на середньострокову перспективу (до 2025 року)
JP 3-0	Joint Publication 3-0, Joint Operations, October 2018
NDP 1	“Naval Warfare” Naval Doctrine Publication 1, US Navy, 2010
ADP 6-22	Army Leadership and the Profession (Army doctrine publication, July 2019)
AJP-3.1	“Allied Joint Doctrine for Maritime Operations” Allied Joint Publication 3.1, Edition A, Version 1, December 2016
JDP 0-10	“UK Maritime Power” Joint Doctrine Publication 0-10, 5th Edition, dated October 2017
NSP 1.1	“Indian Maritime Doctrine” Naval Strategic Publication 1.1, 2009

Примітка. Якщо військова публікація, на яку є посилання, замінено новою або до неї внесено зміни, то треба застосовувати нову військову публікацію, охоплюючи всі внесені до неї зміни.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Скорочення та умовні позначення	Повне словосполучення та поняття, що скорочується
1	2
АТО	антитерористична операція
ВМС ЗС України	Військово-Морські Сили Збройних Сил України
ВМС	Військово-Морські Сили
ВМЕЗ	виключна морська економічна зона
ВМБ	військово-морська база
ДПС України	Державна прикордонна служба України
КЛ	командування логістики
МтЗ	матеріально-технічні засоби
МТЗ	матеріально-технічне забезпечення
НАТО (НАТО)	North Atlantic Treaty Organization (Організація Північноатлантичного договору)
ООС	операція Об'єднаних сил
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОіВТ	озброєння та військова техніка
ОТУ	оперативно-тактичне угруповання
РФ	Російська Федерація
РЕР	радіо-електронна розвідка
РНБО	Рада національної безпеки і оборони України
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
СПБУ	самопідйомні плавучі бурові установки
ССО	Сили спеціальних операцій
ЄС	Європейський Союз
УНР	Українська Народна Республіка
ЧФ	Чорноморський флот
ЗС України	Збройні Сили України
СВ ЗС України	Сухопутні Війська Збройних Сил України
АІС	автоматична система ідентифікації
LRIT	система дальньої ідентифікації та відстеження місцеположення суден
NETC	Naval Education and Training Command (Командування підготовки ВМС США)

Згідно з оригіналом

ГЛАВА I. ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ВИСНОВКИ З ДОСВІДУ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Забезпечення поступального розвитку ВМС ЗС України в майбутньому неможливе без проведення аналізу їх розвитку в попередні періоди, виявлення проблем, що заважали ефективній реалізації заходів їх реформування і розвитку, та виявлення певних закономірностей у їх становленні.

Кожна держава має свою історію. Кожна морська держава має історію свого флоту. Безумовно, багату та славетну військово-морську історію має й Україна. Але століттями наш народ позбавляли власної історії в цілому і військово-морської історії зокрема. Протягом тривалого часу радянська, а потім російська пропаганда активно нищили українську національну пам'ять, історію українського флоту, руйнувала амбіції України як морської держави.

Урахування висновків і уроків з досвіду розвитку ВМС ЗС України в минулому та розвитку теорії українського військово-морського мистецтва в попередні періоди дозволить уникнути помилок під час розробки та реалізації рішень щодо розвитку військово-морської могутності України, які приймаються на вищому воєнно-політичному рівні в сучасних умовах.

1.1. Історичне підґрунтя формування сучасних Військово-Морських Сил Збройних Сил України. Висновки та уроки з досвіду їх формування та розвитку

Прийнято вважати, що чим раніше в історичному плані відбулося створення флоту держави, тим більше стародавніми і ґрунтовними є його традиції і, відповідно, тим більше його авторитетність серед флотів світу. Українські Військово-Морські Сили (далі – ВМС) мають стародавнє коріння. Уся історія української нації тісно пов'язана з морями і їх використанням. Уже спочатку нашої ери багатьом народам були добре відомі моряки з північних берегів Чорного і Азовського морів і Подніпров'я.

Історія українського флоту сягає часів Київської Русі. За тих днів руський княжий флот забезпечував торгіву безпеку в Чорному і Азовському морях. Існували віддалені руські морські торгові і державні колонії Тмутараканського князівства, на Дунаї, Дону і Волзі.

У багатьох давнішніх джерелах згадується про успішні морські походи і перемоги праукраїнців в II-VIII століттях нашої ери. У пізніший час, у 907 році, тобто вже більше 1100 років тому, київський князь Олег здійснює похід із залученням понад 2000 суден до Константинополя, разом із сухопутним військом бере в облогу столицю Візантійської імперії і, за переказами, прибиває щит переможця до брами міста. За наслідками походу в 911 році Київська Русь підписує з Візантією вигідну угоду і впродовж двох наступних десятиліть користується самими сприятливими умовами морської торгівлі.

Продовжувачами славетних морських традицій Київської Русі стали запорізькі козаки. Флот козацької держави розташовувався на Січі. Його основу складали легкі плоскодонні човни – “чайки” (див. рис. 1.1). Висока маневровість та невеликі розміри дозволяли козацьким чайкам непомітно нападати на кораблі противника. Козаки могли тримати свій флот у річкових плавнях і в найбільш неочікувану мить завдати вирішального удару супротивнику. У складі Чорноморського козацького війська існувала та успішно діяла під час другої російсько-турецької війни Чорноморська козацька флотилія.

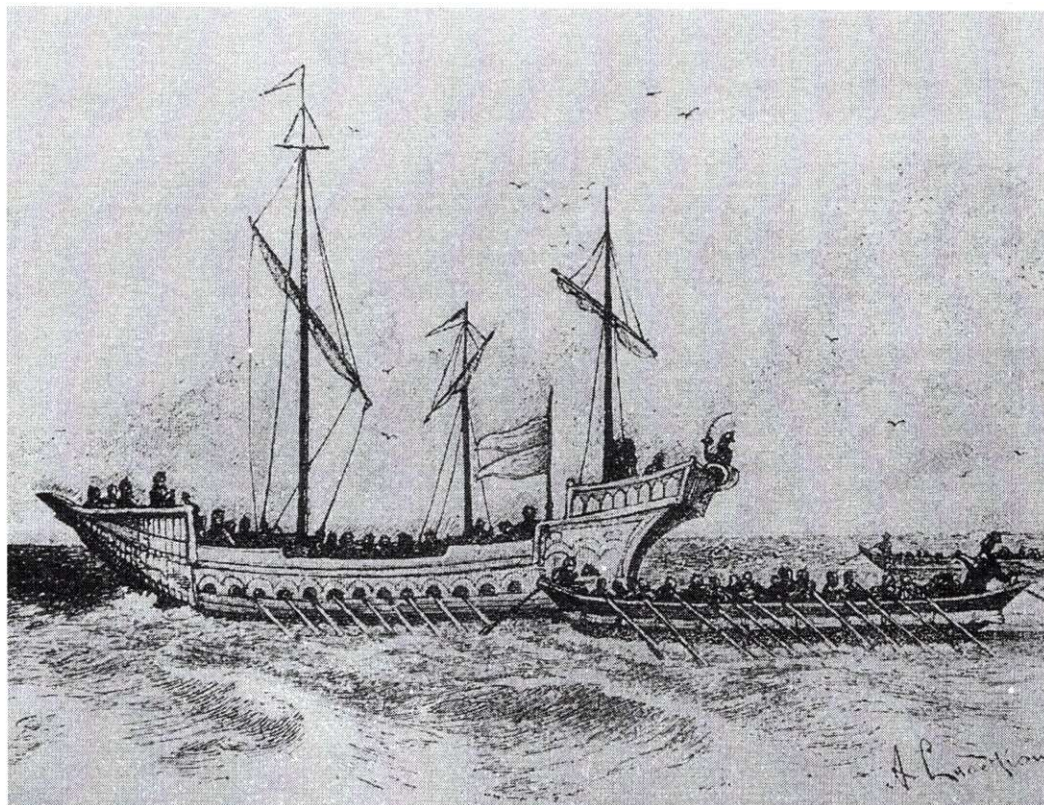

Рисунок 1.1 – запорожці на “чайках” нападають на турецьку галеру.

До головних завдань морських походів того часу входило нанесення економічного збитку морській діяльності противника, зокрема портам, морській торгівлі у них; у звільнення захоплених раніше українців; відновлення та накопичення ресурсів для забезпечення діяльності козацької громади шляхом захоплення майна, коштів, цінних металів та іншого в противника; здійснення постійного психологічного та політичного тиску на противника. Тактика козацьких флотилій залежала не тільки від характеру дій противника та спроможностей його сил, але також від фізико-географічних умов застосування сил.

Основними тактичними елементами, завдяки яким досягалися перемоги над флотом противника були раптові атаки і контратаки у вигідних умовах, знищення опорних баз і центрів кораблебудування флоту противника, застосування широкого оперативного-тактичного маневрування в різних районах

морського театру дій, застосування неординарних бойових порядків, поєднання в операціях тактики морського бою з тактикою морського десанту, підривної торговельних і військово-морських комунікацій противника, нанесення ударів у найуразливіші військово-політичні центри Османської імперії і, нарешті, планування та проведення морських операцій одночасно з діями на суходолі головних сил Січі

Також впродовж і подальших століть продовжується славетний шлях українських військових моряків.

Отриманий козацькими флотоводцями і лицарями моря досвід не був марним. Прокладена ними дорога до моря, морські традиції і звичаї стали тією духовною основою українців, яка постійно генерувала українських лицарів моря, визначала їх постійний потяг до моря, до жертвовної боротьби за волю і свободу, вселяла віру в конечність перемоги в боротьбі за свою соборну Батьківщину. Більше 200 років вихідці з роздертої сусідами України в складі флотів Російської та Австро-Угорської імперій постійно вписували яскраві героїчні сторінки в боротьбу на морі. Вони були постійними учасниками історичних подій, здійснювали бойові подвиги під час Першої світової війни та внесли вагомий внесок у розвиток військово-морської науки.

Тож, коли на початку ХХ століття пробив революційний час свободи і волі, сама історія поставила питання про відродження національного флоту України. У добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) була створена власна надзвичайно амбітна воєнна-морська доктрина і розпочато будівництво національного флоту. Її пункти проголошували [34]: *“1) мати флоту в півтора рази сильнішу від усіх воєнних флот у чорноморському просторі. 2) Приєднати до Севастопольської флотії всі українські морські сили в Балтійському і Каспійському просторах та на Японському просторі Зеленого Клину. 3) Мати у своєму складі напочаток три бригади лінійних кораблів, бригаду крейсерів, гідрокрейсерів, три дивізії міноносців, підводних човнів та деяку кількість кораблів окремого призначення. 4) До складу флотії мала теж входити гідроавіація”*. Однак збройний конфлікт з більшовиками та подальший розвиток подій відтягнули, якщо не загальмували назовсім реалізацію цих великих задумів. Факти, наведені в цій праці доводять, що Україна мала всі шанси та ресурси, щоб реалізуватися як потужна військово-морська держава ще в 1918 р., і тільки ціла низка політичних та військових обставин як внутрішніх, так і зовнішніх, завадила цим намірам втілитися в життя в повній мірі.

Основний внесок у розвиток українського Чорноморського флоту (далі – ЧФ) було зроблено за часів гетьманату Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918).

У квітні 1918 року кораблі ЧФ перейшли під юрисдикцію УНР. На той момент півтора сторіччя Північне Причорномор'я перебувало в складі Російської імперії, а в портах на території України базувався ЧФ. І це враховуючи те, що моряки-українці склали 2/3 його особового складу. У ході Української революції 1917-1921 років, у травні 1917 року Перший Всеукраїнський військовий з'їзд визнав необхідність повної українізації ЧФ,

тоді ж уперше було заявлено, що ЧФ має стати частиною збройних сил України. 12 липня 1917 року есмінець “Завидний” став першим кораблем, над яким піднято синьо-жовтий прапор. 25 (12) листопада 1917 року у зв’язку з проголошенням III Універсалом УНР, багато кораблів підняли українські прапори, а в Севастополі відбувся велелюдний парад за участю військових. Про перехід на бік української влади заявили команди низки великих військових кораблів, зокрема крейсера “Пам’ять Меркурія” та лінкора-дредноута “Воля” – найпотужнішого корабля ЧФ. У грудні 1917 року більшовикам вдалося захопити владу на ЧФ.

Завершилось існування військово-морських сил УНР на Чорному морі після зайняття півдня України Добровольчою армією та Антантою (грудень 1918 року – серпень 1919 року). Підрозділи Морської піхоти УНР існували до кінця 1921 року. Органи управління флотом були розформовані наприкінці 1924 року.

Після провалу української національної революції та встановлення радянської влади над півднем України, 25 січня 1921 року голова Ради Народних Комісарів України Християн Раковський підписав постанову про підпорядкування всіх флотів та флотилій Чорного та Азовського морів більшовицькому військовому керівництву. Так почалася доба радянської історії українського флоту.

До основних висновків та уроків з досвіду формування і розвитку українських ВМС у 1917-1920 рр. слід віднести такі:

ефективність заходів щодо створення флоту держави (з її утворенням) значною мірою залежить від політичної волі та якості воєнно-політичних рішень, що приймаються державною владою;

нормативно-правове забезпечення організації та будівництва флоту є одним з найважливіших чинників стабільності в його створенні та розвитку;

розвиток флоту повинен здійснюватися відповідно до обґрунтованих довгострокових концептуальних документів, що забезпечує поступовість та якість заходів з його розвитку.

Урахування зазначених висновків та уроків у ході сучасного розвитку ВМС ЗС України (особливо після подій 2014 року) дозволить уникати помилок, що робились у минулому, і забезпечить більш раціональний шлях створення ефективного національного флоту.

Вирішально новий етап в історії вітчизняного флоту розпочався після проголошення Акта про Державний суверенітет України (16 липня 1990 року) та Декларації про незалежність (24 серпня 1991 року) — тепер, коли Україна відновила свою державність, вона повинна була отримати і власний флот, оскільки зробила свій внесок у розбудову ВМС СРСР.

У січні 1992 року Україна розпочала формування власних Збройних Сил та створення ВМС.

У квітні 1992 року видано директиву Міністра оборони України № Д-8 “Про формування Військово-Морських Сил України”, якою генерал-полковник К.Морозов поставив завдання розпочати формування ВМС України зі штабом у м. Севастополь.

Проблема розподілу ЧФ СРСР, який опинився на території незалежної України, постала досить гостро. Росія бажала отримати більшу частину кораблів та ресурсів флоту, а окрім того активно використовувала його у своїй шовіністичній політиці в Криму.

За період 1992-1997 років відбулась низка зустрічей українського та російського президентів, інших керівників обох країн, на яких проведені переговори та підписані угоди про розподіл ЧФ, про статус міста Севастополь, про умови та термін тимчасового перебування ЧФ ВМФ Росії в Криму. Але через постійний економічний тиск та маніпуляції з перерозподілу відсотків української сторони від розподілу ЧФ через так звану “оплату Україною боргів за постачання російського газу” (замість розподілу 50% на 50%, російською стороною було запропоновано передати Україні лише 18% ОВТ та інших матеріальних засобів, майна, аргументуючи це заборгованостями за постачання російського газу), та в той же час нехтуванням питанням оплати Росією оренди в Україні об'єктів інфраструктури для базування ЧФ, хоча це питання було прописане в угодах щодо розподілу ЧФ.

Під час спільного використання ЧФ українська сторона розпочала вводити до складу ВМС України новозбудовані кораблі, закладені ще за часів СРСР. 19 липня 1992 року після завершення підготовки екіпажу та заводських і державних випробувань корабля на севастопольський рейд прибув великий розвідувальний корабель “Славутич” – перший український корабель у Севастополі на той час. У червні 1993 року розпочав ходові випробування побудований на заводі “Ленінська кузня” малий протичовновий корабель “Луцьк”. 14 липня 1993 року з керченського суднобудівного заводу “Залив” до Севастополя прибув фрегат “Гетьман Сагайдачний”.

Міжурядові угоди про параметри поділу ЧФ, про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням ЧФ на території України, та про статус і умови перебування на території України ЧФ Росії були підписані в травні 1997 року. Зазначені угоди були ратифіковані Верховною Радою України 24 березня 1999 року [5].

1 червня 1997 року розпочався 3-й етап розподілу об'єктів ЧФ, протягом якого до складу ВМС було прийнято великий підводний човен “Запоріжжя” (Б-435), три фрегати – “Севастополь” (“Разительный”), “Дніпропетровськ” (“Беззаветный”), “Миколаїв” (“Безукоризненный”), корвети “Одеса” і “Суми”, морські тральщики “Черкаси” і “Жовті Води”, три ракетних катери – всього 11 бойових кораблів, 39 суден забезпечення, 4 командні пункти, 2 вузли зв'язку, 2 госпіталі тощо. Усього у процесі розподілу ЧФ до складу ВМС України було прийнято 43 кораблі, 132 судна і катери, 12 літаків, 30 вертольотів, 227 берегових об'єктів, а також інша техніка, озброєння та боєприпаси, які в більшості випадків виявилися непридатними до застосування. Особливо занедбаними були бойові кораблі, які силами особового складу ЧФ РФ навмисно були розукомплектовані та виведені з ладу, жоден з них не мав можливості самостійно вийти в море. Берегові об'єкти ЧФ СРСР, які були повинні передані ВМС України були пограбовані не менш за корабельний

склад: знищувались антенні поля, розбирались дахи та стіни, з “корінням” виривалася навіть електрична проводка, віконні рами та двері.

У подальшому, з метою удосконалення структури та приведення її у відповідність до покладених на ВМС завдань, у 1996 році сформовані Західний і Південний морські райони, які у 2004 році переформовані відповідно у Західні та Південну військово-морські бази; у 2001 році створено оперативно-тактичне об'єднання ВМС – ескадру різнорідних сил; у 2002 році ВМС України перейменовано у ВМС ЗС України. У 2003 році прийнято зі складу Сухопутних військ ЗС України 32-й армійській корпус, який переформований у Війська берегової оборони. У підсумку, вже у 2006 році у складі ВМС ЗС України діяли роди сил флоту: надводні сили, підводні сили, морська авіація, берегові ракетно-артилерійські війська, морська піхота, війська берегової оборони, а також частини і служби спеціального забезпечення.

У 2003 році ВМС ЗС України забезпечили проведення дій щодо недопущення порушення територіальної цілісності України з боку РФ та стримування міждержавного конфлікту на морі (навколо острова Коса Тузла у Керченській протоці).

До основних етапів створення та розвитку ВМС ЗС України у новітньому періоді історії України слід віднести такі [35]:

грудень 1991 – квітень 1992 р. – самоорганізаційний або підготовчий етап, що передував організованому створенню національного військового флоту;

квітень 1992 – серпень 1997 р. – етап початкового організаційного будівництва та становлення ВМС ЗС України, формування основних органів управління та військових частин, їх комплектування та оснащення озброєнням і військовою технікою;

серпень 1997 р. – лютий 2014 р. – етап удосконалення рівня підготовки та перманентного реформування ВМС ЗС України;

лютий 2014 р. – по теперішній час – етап застосування військових частин та підрозділів ВМС ЗС України у ході збройної агресії РФ проти України та в умовах проведення антитерористичної операції на території держави, відновлення їх спроможностей та подальшого розвитку.

За результатами аналізу досвіду створення та розвитку ВМС ЗС України у період з 1991 по 2014 роки можна зробити такі основні висновки.

а) Утворення та становлення вітчизняних ВМС ЗС України з утворенням незалежної держави Україна у 1991 році відбувались у складних умовах, що характеризувались несприятливими соціально-політичними умовами, недостатнім рівнем розуміння воєнно-політичним керівництвом держави особливостей функціонування флоту, опором з боку керівництва РФ у питаннях розподілу Чорноморського флоту та формування власних ВМС незалежною Україною.

б) Під час утворення ВМС України (1991-1992 рр.) не було враховано уроків з досвіду становлення національного військового флоту у 1917-1920 рр., які передбачали, перш за все:

першочергові дії уряду з встановлення контролю над флотом;

перехоплення ініціативи та переваги в інформаційному полі і роботу з керівництвом та особовим складом флоту щодо стимулювання позитивних настроїв і здійснення соціальних гарантій для особового складу Чорноморського флоту під час переходу до складу ВМС України;

вжиття негайних та системних заходів щодо перепідпорядкування флоту України, переорієнтуванню системи управління на управлінські структури ЗС України у Києві та здійснення всебічного забезпечення флоту у складних соціально-економічних умовах.

в) Розвиток ВМС ЗС України ускладнювався відсутністю на початковому етапі достатньої кількості підготовлених фахівців, постійним недофінансуванням заходів розвитку та недостатнім рівнем обґрунтованості рішень, що приймалися з питань розвитку ВМС ЗС України, зокрема щодо створення та у подальшому розформування (переформування) організаційних структур (військово-морські бази (далі – ВМБ) – у морські райони і знову у ВМБ; створення і розформування Центру морських операцій, ліквідація дивізіонів бойових кораблів, за рахунок яких мали б формуватися управління тактичних груп тощо).

г) За підсумками проведення заходів щодо створення та розвитку національних ВМС у період з 1991 по 2014 роки в державі було сформовано вид ЗС України, призначенням якого є захист національних інтересів на морі військовими методами у мирний час, кризових ситуаціях та воєнних конфліктах. Водночас, з урахуванням труднощів передачі матеріальних засобів та інфраструктури від ЧФ та хронічного недофінансування розвитку ВМС ЗС України, не вдалося створити повністю збалансований вид ЗС України з необхідними для виконання завдань за призначенням ударними, оборонними і спеціальними спроможностями.

д) Системні прорахунки в інформаційно-ідеологічній політиці держави щодо впливу перебування ЧФ РФ на настрої населення Криму, які призвели до домінування РФ в регіоні.

Результатом усіх цих прорахунків стала ситуація, яка й призвела до вдалої гібридної спецоперації РФ із захоплення та анексії Криму в 2014 році.

Таким чином, основними етапами становлення та розвитку українського військово-морського флоту слід вважати:

флоти протоукраїнських державних утворень (морські походи придніпровських слов'ян (антів, полян і ін.), зокрема: у 218 р. н.е. - до Афін і Салонік; у 252 і 256 рр. н.е. - до побережжя Анатолійському; у 626 р. н.е. до столиці і інших міст Візантії);

флот княжої Київської Русі (морські походи в VIII-XII ст.ст. н.е., зокрема: під керівництвом князів Олега, Бравліна, Аскольда, в VIII-IX ст.ст. н.е.; морські походи князя Олега на Візантію (907 і в 911 р. н.е.), князів Ігоря, Святослава, Володимира Великого і ін.);

флот часів Української Козацької держави (морські походи (бої) під керівництвом Дмитра Вишневецького (1556-1561 рр.); Самійла Кішки (1567-1599 рр.); Петра Сагайдачного (1606-1616 рр.) і ін.);

флот часів визвольних змагань 1917-1919 рр. і Директорії з 1919-1920 рр.;

військово-морські сили сучасної української держави з моменту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. по теперішній час.

1.2. Досвід застосування Військово-Морських Сил Збройних Сил України в операціях та в умовах кризової ситуації

Майбутні успіхи нації вирішально залежать від того, наскільки нація пам'ятає свою історію, а також наскільки визначені і враховані уроки, які впливають з набутого досвіду, як власного, так й інших націй. Усе це повною мірою відноситься й до України та такої важливої складової її Збройних Сил, як ВМС.

1.2.1. Досвід застосування Військово-Морських Сил Збройних Сил України в безпекових операціях

З появою завдання щодо участі в миротворчій діяльності виникла потреба в розвитку відповідного мистецтва застосування сил (військ) ВМС ЗС України. Для розвитку власного (українського) військово-морського мистецтва широко використовувались розробки фахівців іноземних держав та міжнародних організацій, і, перш за все, – НАТО та ООН. Вперше з'являються конкретні переліки завдань застосування ВМС ЗС України в міжнародній миротворчій операції, визначення форм та способів застосування підрозділів ВМС ЗС України у ній.

Реальним втіленням і подальшим розвитком тактики застосування кораблів та підрозділів ВМС ЗС України у міжнародних миротворчих операціях стало застосування фрегата “Гетьман Сагайдачний” для охорони на переході морем з України до порту Салоніки (Греція) парому “Герої Шипки”, що транспортував озброєння і військову техніку підрозділів ЗС України, визначених до складу миротворчого контингенту в *операції сил КФОР* у Косово в 1999 році.

На подальший розвиток вітчизняного військово-морського мистецтва суттєвий вплив мало підписання угоди між причорноморськими державами про створення спільного Чорноморського військово-морського з'єднання – *BLACKSEAFOR (БЛЕКСІФОР)* у квітні 2000 року. Застосування кораблів ВМС України під час активацій цього з'єднання та відпрацювання ним заходів з виконання завдань у морі надало можливість розвивати мистецтво управління багатонаціональними силами в морі, їх застосування під час виконання таких завдань, як: захист (контроль) судноплавства; ведення пошуку та рятування на морі; боротьба з мінною загрозою; надання гуманітарної допомоги; захист навколишнього середовища та ін.

Новою віхою у розвитку вітчизняного військово-морського мистецтва стало долучення України до операції НАТО в Середземному морі “*Активні зусилля*” (“*Active Endeavour*”) у 2006 році.

Основними завданнями операції були:

ведення розвідки, збір та обмін інформацією про підозрілі судна та обстановку в зоні проведення операції;

контроль цивільного судноплавства в межах зони проведення операції;

здійснення конвоювання суден у протокових зонах;

виявлення підозрілих суден, встановлення стеження за ними, супроводження суден та їх догляд;

протимінне забезпечення цивільного судноплавства у визначених районах зони проведення операції.

Основним способом виконання завдань в операції бойовими кораблями та їх групами було проведення патрулювання у визначених районах та проведення доглядових операцій на борту підозрілого судна.

В операції за період з 2007 по 2013 рік на ротаційній основі залучались: фрегат “Гетьман Сагайдачний”, корвети “Луцьк” та “Тернопіль” з доглядовими командами.

У період з 12 жовтня 2013 року по 05 березня 2014 року до участі в антитерористичних операціях НАТО “Океанський щит” (“Ocean Shield”) та ЄС “Атланта” в Індійському океані залучався національний контингент України загальною чисельністю до 250 військовослужбовців (командир контингенту – контр-адмірал Тарасов А.А.) у складі екіпажу фрегата “Гетьман Сагайдачний”, підрозділу спеціального призначення (доглядової команди) і вертолітного загону ВМС ЗС України. Участь національного контингенту України в цих операціях здійснювалась відповідно до Закону України “Про схвалення рішення Президента України про направлення національного контингенту для участі України в операції НАТО “Океанський щит” та в операції Європейського Союзу “Атланта”, ухваленого Верховною Радою України 08 жовтня 2013 року.

У період з 12 жовтня 2013 року по 02 січня 2014 року національний контингент України діяв у складі угруповання багатонаціональних сил в операції НАТО з протидії піратству на морі “Океанський щит”.

Національний контингент України залучався до виконання таких завдань: висвітлення надводної обстановки у визначених районах проведення операції в Аденській затоці;

ведення розвідки в районі узбережжя Сомалі щодо виявлення піратських груп;

здійснення опитування торговельних суден, що слідували через райони дій.

Основною формою застосування було патрулювання у визначених районах.

У подальшому, з 03 січня по 05 березня 2014 року, національний контингент України у тому ж складі взяв участь в антитерористичній операції Європейського Союзу “Атланта” в Індійському океані, яка ведеться до теперішнього часу.

Основними завданнями національного контингенту України в операції були:

запобігання та протидія проявам піратства в районі проведення операції;

захист цивільних суден, що залучалися до Світової продовольчої програми;

попередження та припинення актів піратства або інших випадків озброєного пограбування.

За підсумками участі в операції дії національного контингенту України були високо оцінені головою військового комітету ЄС генералом Патріком де Рузьє, який відзначив високий професіоналізм і значний внесок українських військових моряків у поточну антипіратську місію.

Завдяки участі у вказаних операціях, положення військово-морського мистецтва, що стосувались участі в антитерористичних операціях, почали використовуватися і розвиватися вже з урахуванням особливостей боротьби з піратством. Під час виконання завдань у ході антипіратських операцій розвивалися відповідні положення тактики дій сил флоту.

Було підтверджено ефективність та доцільність такої форми застосування сил, як “бойова служба”, та поглиблено положення тактики щодо виконання завдань евакуації цивільного населення і майна з території інших держав в умовах збройного конфлікту, зокрема порядок здійснення бойового забезпечення, управління силами тощо. У ході виконання завдань силами під час несення бойової служби використовувалися такі часткові форми дій, як патрулювання, пошук, стеження, доглядові операції, евакуаційні дії. До основних способів виконання завдань слід віднести: патрулювання визначеним складом сил у призначеному районі; ескортування (конвоювання) охороняемого судна на переході морем за визначеним маршрутом та низка інших.

В якості висновків з досвіду участі сил (військ) ВМС ЗС України в операціях НАТО та ЄС на морі слід зазначити наступне:

а) Застосуванням кораблів і підрозділів ВМС в операціях НАТО та ЄС забезпечила відповідний внесок України у зміцнення регіональної та глобальної безпеки. Це, у свою чергу, підтверджує значну роль ВМС ЗС України у виконанні державою зобов'язань як рівноправного учасника міжнародного співтовариства та країни-засновника і активного члена ООН, забезпечення належної участі України в регіональних і глобальних системах безпеки та підтримання миру і стабільності у світі.

б) Участь кораблів і підрозділів ВМС ЗС України в операціях НАТО та ЄС дозволяє Україні бути надійним партнером держав-членів цих організацій, що здатний робити власний суттєвий внесок у підтримку спільних цінностей та їх захист.

в) Залучені до виконання завдань в операціях НАТО та ЄС кораблі і підрозділи ВМС ЗС України одержали досвід виконання бойових завдань у міжнародних операціях з підтримки миру та безпеки, а також підвищили рівень підготовки сил до спільних дій з силами НАТО та ЄС.

За підсумками аналізу досвіду розвитку українського військово-морського мистецтва в період з 1992 до початку 2014 року можна зробити такі основні висновки:

Розвиток українського військово-морського мистецтва відбувався, перш за все, з урахуванням тих реальних і потенційних загроз національним інтересам, які виникли на початку утворення новітньої незалежної України, та наявних сил і засобів ВМС ЗС України, за складних соціально-політичних та економічних умов, за відсутності повноцінного ресурсного забезпечення і, перш за все, повноцінного професійного кадрового ресурсу.

Однією з основних тенденцій розвитку вітчизняного військово-морського мистецтва була тенденція щодо переходу від понять та основних положень радянського воєнного мистецтва, побудованого на принципах масованого застосування флотських об'єднань та угруповань в ядерному воєнному конфлікті чи масштабній війні з використанням лише звичайної зброї, – до мистецтва застосування сил (військ) ВМС ЗС України у міжнародних миротворчих, антитерористичних, антипіратських операціях та під час виконання інших завдань у мирний час, у кризових ситуаціях невоєнного і воєнного характеру, під час стримування та нейтралізації збройного конфлікту, що впливало й на розвиток способів і форм застосування сил (військ).

Головним досягненням у розвитку вітчизняного військово-морського мистецтва був перехід від обмеженого потребами “холодної” війни оперативного мистецтва ВМФ СРСР до сучасного військово-морського мистецтва, що складається з військово-морської стратегії, оперативного мистецтва ВМС та тактики ВМС, які вирішують питання захисту і просування національних інтересів на морі в мирний час, кризових ситуаціях та збройних конфліктах.

Таким чином, ті завдання, які фактично виконували ВМС ЗС України в період з 1992 по 2014 рр., адаптуючи та застосовуючи світовий досвід, стали суттєвим чинником розвитку військово-морського мистецтва, адже ВМС ЗС України протягом цього часу фактично залучалися до виконання низки різнопланових, зазвичай абсолютно нових для себе завдань.

1.2.2. Досвід застосування Військово-Морських Сил Збройних Сил України в умовах кризової ситуації

Вперше за час новітньої історії України на початку 2014 року внаслідок збройної агресії РФ проти України постало питання збройного захисту територіальної цілісності, суверенітету і незалежності Української держави. В умовах продовження боротьби України за незалежність і територіальну цілісність, яка відбувається уже у XXI столітті, зокрема в ситуації окупації РФ півострова Крим і боротьби з російськими проксі-формуваннями у Донецькій і Луганській областях, надзвичайно важливим є оперативне вивчення і використання досвіду дій сил (військ) та роботи органів державного і військового управління.

ВМС ЗС України в умовах захоплення противником Кримського півострова у лютому – березні 2014 року

Під час захоплення Росією Кримського півострова ВМС, основний склад яких базувався в Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, стали одним із важливих об'єктів впливу у планах РФ із захоплення Криму. Це було обумовлено тим, що саме на Командування ВМС ЗС України чинним законодавством покладалося завдання оборони Кримського півострова. У результаті проведеної спеціальної операції міжвідомчим угрупованням сил РФ спільно із так званими “силами самооборони Криму” (див рис. 1.2) протягом березня було захоплено практично усі військові частини ВМС ЗС України, що розміщувались у цей час у Криму.

Під час цих подій військовими частинами ВМС ЗС України велись дії щодо недопущення захоплення військових містечок, ОВТ та іншого майна військових частин. Але, незважаючи на низку виконаних заходів та введених в дію планів охорони та оборони, жодна військова частина (підрозділ) ВМС ЗС України не змогли забезпечити успішне ведення охорони та оборони своїх військових містечок, та в подальшому вийти з Криму в повному складі та зі штатним озброєнням на континентальну частину держави.

Рисунок 1.2 – “силами самооборони Криму” на фоні військових РФ під час захоплення Кримського півострова у лютому – березні 2014 року.

За підсумками виведення військових частин ВМС ЗС України з Криму станом на кінець травня 2014 року у порівнянні зі штатною чисельністю фактично налічувалось: 32% особового складу; 40% бойових кораблів і катерів; 62% суден і катерів забезпечення; 62% літальних апаратів; 65% автомобільної, бронетанкової та спеціальної техніки.

У Криму було втрачено основні пункти базування ВМС ЗС України – Севастополь та Новоозерне, інші військові містечка, об'єкти інфраструктури,

оперативного, матеріально-технічного, медичного і морально-психологічного забезпечення. Озброєння і військова техніка, яка в подальшому, у квітні – травні 2014 року, була повернута противником Україні, була пошкоджена і потребувала додаткових відновлювальних робіт.

З кінця травня 2014 року, після призупинення передачі озброєння з окупованого Криму, Росія розпочала незаконне утримання на півострові захоплених нею бойових кораблів та суден забезпечення ВМС ЗС України, серед яких були кораблі найбільшим бойовим потенціалом, зокрема: великий десантний корабель “Костянтин Ольшанський”, ракетний корвет “Придніпров’я”, протичовнові корвети “Тернопіль”, “Луцьк”, “Хмельницький”, морські тральщики “Чернігів” і “Черкаси”, корабель спеціального призначення “Славутич”, підводний човен “Запоріжжя” та інші.

Також з Криму не було повернуто стаціонарний та рухомий берегові ракетні дивізіони і практично 100% протикорабельних ракет. Ударні та спеціальні спроможності зазначених сил склали основу оперативних спроможностей ВМС ЗС України. У разі їх неповернення Росією, державі протягом наступних років необхідно передбачити витрату значних людських, фінансових, матеріальних ресурсів для відновлення спроможностей з оборони держави з морських напрямків.

Аналіз набутого досвіду дій сил (військ) в умовах захоплення Криму дозволив зробити такі основні висновки:

а) Розпочалася ера гібридних війн, основними рисами яких стали: використання інформаційної переваги та психологічного тиску, широке застосування психологічних та інформаційних операцій;

демонстрація військового потенціалу;

Сили спеціальних операцій (далі – ССО) як основний інструмент для високоточних завдань;

застосування впливу місцевого населення.

б) Психологічне програмування та ідеологія. ВМС ЗС України протягом понад двадцяти минулих років створювались і розвивались без належного усвідомлення (або свідомого неврахування, нехтування) постійної загрози з боку РФ. Українських військових навчили бачити росіян друзями та братами. Росіяни використали цю рису для виконання місії з анексії Криму.

в) Пасивна система управління та контролю. Українські військові навчалися діяти після отримання наказу, а не реагувати відповідно до оперативної обстановки, що склалася.

г) Централізована система управління та контролю негативно впливає на процес прийняття рішень, призводячи до втрати часу замість оперативної реакції.

д) Розвідка систематично використовувався як інструмент влади, а не як інструмент проведення операції. Неприпустима заборона доступу до інформації про стратегічне попередження для більшості ланок системи управління найвищого рівня.

е) Надміру авторитарний менталітет управління. Постійні перевірки та надмірний контроль в системі управління не спрацювали, завдавши шкоди як моральному духу, так і здатності командирів діяти самостійно.

ж) Навчання застарілим методам та способам ведення лише класичної війни, недостатня кількість ресурсів (паливо, запасні частини).

и) Озброєння, військова техніка та майно (форма, літаки, військові кораблі) зношені та застаріле, недовговічне, незручне у використанні.

к) Територіальний принцип комплектування та низька соціально-побутова захищеність. Військові в Криму в основному призивалися з Криму і не змогли протистояти місцевому ж проросійському населенню. Більшість із них (до 80%) зрадили присязі Україні. Відсутність відпрацьованої та надійної соціальної (особливо у житловій сфері) політики для українських військових також вплинуло на їх рішення залишитися в Криму.

л) Відсутність системи безпеки критичної інфраструктури (урядові будівлі, аеропорти, постачальники води та енергоносіїв, транспорт, телебачення та зв'язок). Існуючий план захисту не був введений у дію через зраду кримських регіональних гілок Служби безпеки та МВС. Військові, як допоміжний (в цих питаннях) орган не були задіяні та не змогли взяли на себе керівну роль у кризовій ситуації через недоліки в законодавстві.

м) Небезпечне розташування військових об'єктів. Багато органів військового управління та підрозділів було розташовано в безпосередній близькості до об'єктів цивільної інфраструктури, нехтуючи вимогами щодо організації безпечного периметру, автономного енерго- та водопостачання та інших заходів фізичної безпеки.

Водночас, у ході ведення ЗС України дій щодо відсічі та стримування збройної агресії РФ проти України у 2014-2019 роках ВМС ЗС України відігравали важливу роль у стримуванні противника від ескалації дій на морі та подальшого захоплення приморських районів Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей, захисті національних інтересів на морі та дали можливість здійснити мобілізацію та розгортання підрозділів Збройних Сил України на загрозливих напрямках.

Застосування військових частин і підрозділів ВМС ЗС України та Морської охорони ДПС України в умовах проведення АТО (ООС).

У районі проведення АТО (ООС) на території Донецької та Луганської областей до виконання бойових завдань залучалась низка військових частин та підрозділів ВМС ЗС України, зокрема: особовий складі органів військового управління і військових частин ВМС, управління та підрозділи бригад морської піхоти, окремої артилерійської бригади, реактивно-артилерійського полку, підрозділ спостереження зі складу окремої радіотехнічної роти, підрозділи радіо-електронної розвідки (далі – РЕР) зі складу Центру РЕР ВМС ЗС України тощо. Також у складі сектору “М” у якості оперативного підпорядкованих сил діяв загін морської охорони ДПС України у складі управління та 20 кораблів і катерів морської охорони.

Досвід загибелі катера морської охорони ДПС України 31 серпня 2014 року від обстрілу протитанковим ракетним комплексом бойовиками терористичного угруповання з узбережжя поблизу населеного пункту Безіменного та підрив катера морської охорони 07 червня 2015 року біля Маріуполя стали додатковими аргументами на користь негайного створення угруповання ВМС ЗС України в Азовському морі. Необхідність протидії будь-яким спробам активних дій противника на морі та з боку моря вимагали побудови комплексної оборони держави з морського напрямку, особливо в Азовському морі.

З липня 2015 року у секторі “М” у районі проведення АТО (ООС) значно посилилася робота щодо нарощування можливостей з ведення протидесантної оборони. До виконання завдань було залучено окрему бригаду морської піхоти. Також було посилено орган управління угруповання військ (сил) у секторі “М” створенням структурного підрозділу штабу сектора, на який було покладено питання висвітлення морської обстановки та організації протидесантної оборони.

Проте, найбільш важливим завданням моряків у секторі “М” залишалась оборона підконтрольної Україні території держави на ділянці Комінтернове – Широкіне. Силами підрозділів двох окремих батальйонів морської піхоти було забезпечено надійну оборону від дій диверсійно-терористичних угруповань на вказаній ділянці.

Підрозділи бригади морської піхоти, що були залучені до складу сил АТО (ООС) на території Донецької та Луганської областей, виконували бойові завдання щодо ведення оборони вздовж лінії зіткнення сторін на визначених ділянках, прилеглих до Азовського моря. Аналіз дій підрозділів окремої бригади морської піхоти в районі проведення АТО (ООС) засвідчив, що противник найбільш активно діяв саме на ділянках, де розміщувалися підрозділи морської піхоти. Так, наприклад, у березні 2017 року понад 33% від загальної кількості обстрілів позицій ЗС України в районі АТО (ООС) припадала саме на позиції підрозділів бригади морської піхоти.

Аналіз досвіду бойових дій військових частин (підрозділів) ВМС ЗС України, що залучалися до виконання бойових завдань у районі проведення АТО (ООС), засвідчив про зростання рівня підготовленості підрозділів до застосування в умовах розширення противником масштабів дій диверсійно-розвідувальних сил.

До основних висновків з наведеного досвіду слід віднести наступні:

військові частини та підрозділи, що залучалися до виконання завдань в АТО (ООС) на території Донецької та Луганської областей, використовувалися для виконання завдань, які притаманні СВ ЗС України;

в інтересах виконання завдань, притаманних ВМС ЗС України, в Азовській операційній зоні здійснювалось: ведення спостереження та морської розвідки; встановлення та підтримання спеціальних умов плавання у визначених районах моря шляхом закриття їх для плавання; підготовка протидесантної оборони з розгортанням частини військ (сил) для її ведення; демонстраційні дії з

проведенням навчань (тренувань) з ураження надводних цілей береговою артилерією та ін.;

для управління силами (військами) ВМС ЗС України в складі управління сектора (ОГУ) було створено відділ організації протидесантної оборони, який комплектувався офіцерами ВМС ЗС України.

В умовах проведення АТО (ООС) важливим завданням бойової діяльності ВМС ЗС України було здійснення стабілізаційних дій, підготовка протидесантної оборони і несення бойового чергування визначеними артилерійськими підрозділами на визначених десантно-небезпечних ділянках у межах Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, а також ведення розвідки в морських районах операційної зони і здійснення протипідводно-диверсійної оборони пунктів базування, важливих військових об'єктів на узбережжі.

Аналіз бойової діяльності військових частин та підрозділів ВМС ЗС України як безпосередньо в районі проведення АТО (ООС), так і за його межами, в умовах триваючої збройної агресії РФ дозволив зробити такі основні висновки.

а) Досвід застосування військових частин та підрозділів ВМС ЗС України в районі проведення АТО (ООС), у північно-західній частині Чорного моря та в Азовському морі засвідчив, що основним завданням було підтримання оперативного режиму в морських операційних зонах, зокрема виявлення підготовки противника до наступних дій.

б) Для забезпечення необхідної ефективності завдань оборони держави з морського напрямку в Азовському морі необхідно продовжувати системні заходи щодо створення відповідного угруповання сил (військ) ВМС ЗС України у даній операційній зоні.

в) Аналіз досвіду застосування військових частин та підрозділів ВМС ЗС України як безпосередньо в районі проведення АТО (ООС), так і за його межами, засвідчив про подальший розвиток тактики та оперативного мистецтва флоту в умовах гібридних дій противника.

Висновки

Історія України засвідчує про важливу роль ВМС ЗС України в становленні та розвитку української нації та її держави, захисті національних інтересів на морі та обороні держави з морських напрямків. Національний військовий флот залишається одним з найважливіших інструментів держави із захисту національних інтересів на морі як в умовах гібридних дій противника, так і в разі виникнення конвекційних протистоянь. Водночас, недооцінка керівництвом значення військового флоту для держави призводила до значних збитків або втрати нею незалежності.

Непересічне значення для сучасних проблем розвитку національних ВМС мають висновки та уроки з досвіду розвитку національного флоту у період 1917-1920 років. Більшість проблем у створенні, формуванні, збереженні для

держави свого військового флоту, що проявилися під час виникнення і формування Української держави 1917-1920 років, були і є притаманні і сучасному періоду творення ВМС ЗС України. Частина з них не подолані і сьогодні. Отже, отриманий у цей період та послідуєщі етапи становлення та розвитку українського військово-морського флоту досвід слід використовувати в майбутньому для розроблення відповідних рішень з питань розвитку ВМС ЗС України в сучасних умовах.

ГЛАВА II. УКРАЇНА В ГЛОБАЛЬНОМУ МОРСЬКОМУ БЕЗПЕКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

*Ми воїни. Не ледарі. Не лежні.
І наше діло праведне й святе.
Бо хто за що, а ми за незалежність.
Отож нам так і важко через те.*

Ліна Костенко

Прогноз стратегічного середовища передбачає вивчення і формування припущень щодо розвитку багатьох складових світу навколо України в майбутньому: політичної, економічної, військової, безпекової, науково-технологічної, соціальної тощо. У цьому розділі надається оцінка зазначених військових загроз та викликів у контексті їх впливу на виконання завдань ВМС ЗС України.

2.1. Морське безпекове середовище

Світовий океан є середовищем, в якому формуються та здійснюються економічні, фінансові, політичні, дипломатичні, соціальні та інші відносини. Роль океанського (морського) середовища постійно зростає, що обумовлено наступним: більша частина Землі вкрита водою; більшість світового населення живе близько до узбережжя; більшість великих міст світу та фінансових центрів розташовані поблизу берегової лінії; більша частина світової торгівлі здійснюється морем, більшість торговельних шляхів проходить через кілька уразливих морських каналів і міжнародних проток.

Морське середовище охоплює відкрите море, територіальні моря держав, їх внутрішні морські води, виключні (морські) економічні зони, морське дно, шельф, глибоководні райони та більш обмежені за глибиною й шириною прибережні райони, вузькості, а також повітряно-космічний простір над ними.

У морському середовищі розташовані торговельні шляхи, порти та інша інфраструктура, зокрема трубопроводи, вітрові електростанції, нафтогазові платформи, трубопроводи, кабелі зв'язку. Світовій торгівлі більш вигідними є безпечні та дешеві мережі міжнародних морських перевезень і доставки. Водночас морські комунікації є уразливими, навіть короточасні їх порушення можуть суттєво вплинути на міжнародну торгівлю та національні економіки. Рибні та інші дуже цінні ресурси знаходяться над океанським дном, на ньому і під ним. Водночас, кліматичні зміни можуть викликати появу нових і економічно привабливих морських шляхів, а також поліпшення доступу до ресурсів.

Морська діяльність людства, зокрема судноплавство, рибальство, видобуток нафти, здебільшого здійснюються в межах виключних (морських) економічних зон держав, до яких військові кораблі мають необмежений доступ і де вони можуть діяти. Суттєва частина економічної та політичної діяльності у світі відбувається уздовж вузької смуги моря та приморської смуги суші. Моря

та океани забезпечують життєво важливий стратегічний доступ. Водночас, чим більш замкненою стає морське середовище, тим більша ймовірність перетворення його в стиснений та перевантажений простір, де можуть зростати протиріччя та конфліктогенність.

Ураховуючи викладене, важливість усіх різновидів ресурсів моря зростатиме, а від ефективності реалізації державної морської політики залежать суверенітет і територіальна цілісність України, її економічна та енергетична незалежність, сталий розвиток та інтеграція в євроатлантичний політичний, економічний, правовий і безпековий простір [5, 6, 7].

Підтримка свободи судноплавства, захист морських торговельних шляхів, життєво важливих об'єктів морської інфраструктури, добування енергоносіїв, охорона морських ресурсів та екологічна безпека є важливими завданнями щодо забезпечення національної безпеки держав [1, 7].

Діяльність у морському середовищі здійснюється в таких вимірах: фізичний вимір; економічний вимір; політичний вимір; дипломатичний вимір; правовий вимір; воєнний вимір; інформаційний та кіберпросторовий вимір.

2.2. Характеристика морського середовища України

Транспортна галузь є однією з базових галузей економіки, яка окрім іншого включає морські порти та річкові термінали [33]. Так, у Чорноморському та Азовському басейнах і дельті Дунаю працюють 13 морських торговельних портів [27], сукупна потужність вантажообробки яких становить більш як 230 млн. тонн на рік. Територією України простягається 2 714,5 кілометра внутрішніх водних шляхів, що належать до категорії судноплавних. Функціонує розвинута мережа паромного сполучення, морських контейнерних ліній, що з'єднують Україну з країнами-партнерами в Чорноморському регіоні. Через територію України проходить ряд міжнародних транспортних коридорів.

Тому, морський транспорт є важливою галуззю економіки України. Його ефективне функціонування є необхідним чинником, становлення України, як морської держави, сталого розвитку її транспортно-дорожнього комплексу і економіки в цілому. Географічне положення України стимулює розвиток її транспортного потенціалу, інтеграцію у світову транспортну систему, насамперед, як країни, що має можливість забезпечити транзитні перевезення вантажів, що проходять через центр Європи найкоротшим шляхом. Морські та річкові порти України є найважливішою складовою частиною не тільки транспортної, але і виробничої інфраструктури країни.

Так, Міністерством інфраструктури впроваджується проєкт “Глибоководний судновий хід (далі – ГСХ) р. Дунай – Чорне море” – транспортний проєкт, один з елементів програми зі створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів та її інтеграції до транспортної системи країн Європи, Азії, Балтійського та Чорноморського регіонів (див. рис. 2.1).

Головна перевага ГСХ р. Дунай – Чорне море, окрім конкурентоспроможних тарифів, полягає в можливості двостороннього руху суден у цілодобовому режимі протягом усього року. Поновлення судноплавства на українській ділянці Дунаю може стати одним з найпотужніших реальних заходів євроінтеграційного курсу, заявленого Україною [14].

Морські порти є складовою частиною транспортної і виробничої інфраструктури держави з огляду на їх розташування на напрямках міжнародних транспортних коридорів. Від ефективності функціонування морських портів, рівня їх технологічного та технічного оснащення, відповідності системи управління та розвитку інфраструктури сучасним міжнародним вимогам залежить конкурентоспроможність вітчизняного транспортного комплексу на світовому ринку.

Особлива роль портів в економіці визначається тим, що вони розташовані на напрямках міжнародних транспортних коридорів, а також тим, що через них проходить адміністративний та економічний кордон України (див. рис. 2.2). Порти виконують роль пунктів стиковки (перехідних мостів) між транспортною системою, а відповідно і економікою України з світовою транспортною системою та економіками іноземних держав.

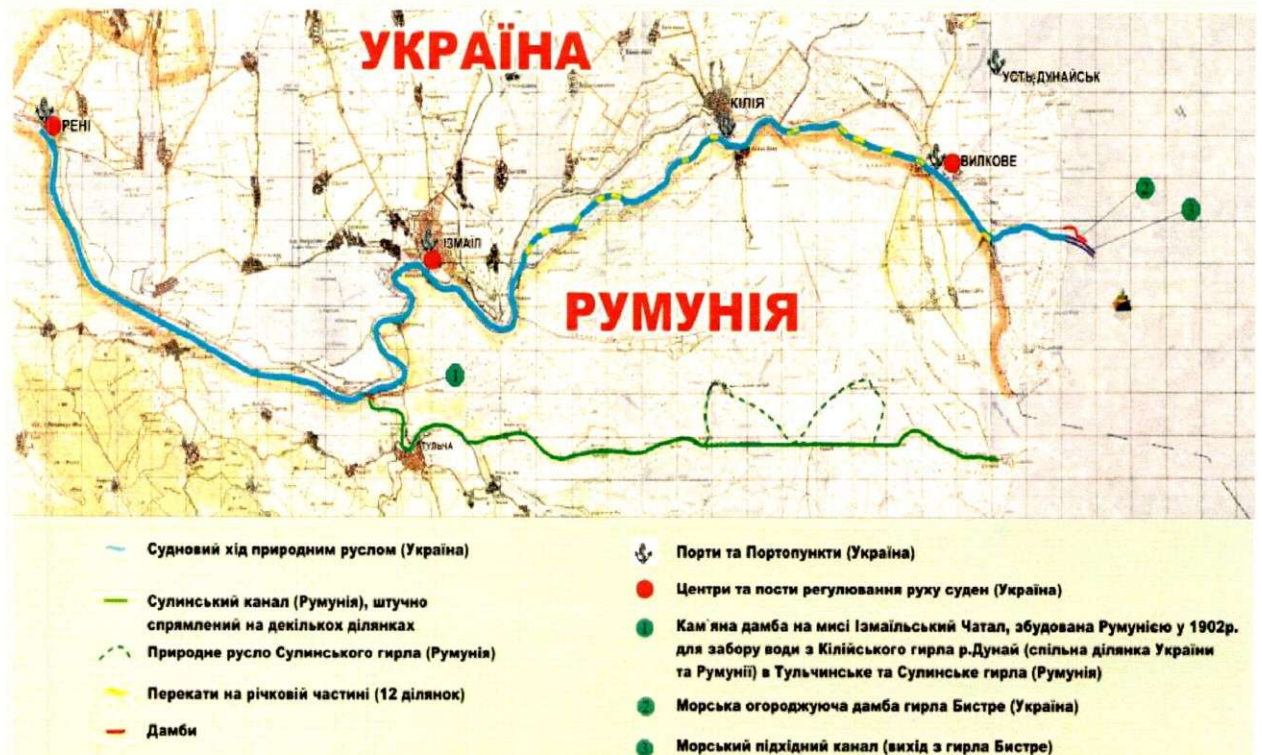

Рисунок 2.1 – карта-схема українського ГСХ р. Дунай-Чорне море та Сулинського каналу (Румунія).

Основною з умов для розвитку портової галузі є залучення додаткових вантажо- та пасажиропотоків. Ураховуючи діючу кон'юнктуру ринку та відповідно до Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року, базою для перспективного розвитку морських портів є власні

вантажопотоки, а потенціалом – транзитний вантажопотік Білорусії, Казахстану, Росії, транспортного коридору Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА) [31].

Однак, нерідко інтереси суверенної держави в цій сфері діяльності зтикаються з інтересами сусідніх та інших держав, стаючи серйозною проблемою міждержавних відносин.

Довідково. У зв'язку з окупацією Криму РФ з 2014 року Україна несе колосальні збитки [36]:

орієнтовна вартість втрат у зв'язку з захопленням РФ у 2014 році українського Криму становить суму, що дорівнює річному валовому внутрішньому продукту України;

щорічно в Чорному морі РФ незаконно добуває газ із залученням захоплених українських газодобувних платформ в обсязі, що співрозмірний з потребами в газі для забезпечення протягом року населення України, Росією здійснюється незаконний вилов риби в контрольованих нею українських водах;

щороку Україна через захоплення Росією виключної (морської) економічної зони, об'єктів морегосподарської діяльності і морських ресурсів у Чорному й Азовських морях несе збитки у понад 1 млрд. дол. США;

внаслідок гібридних дій РФ лише в кінці 2018 – на початку 2019 років продуктивність діяльності портів Маріуполя та Бердянська знизилась у порівнянні з показниками в попередній період на 15-25%.

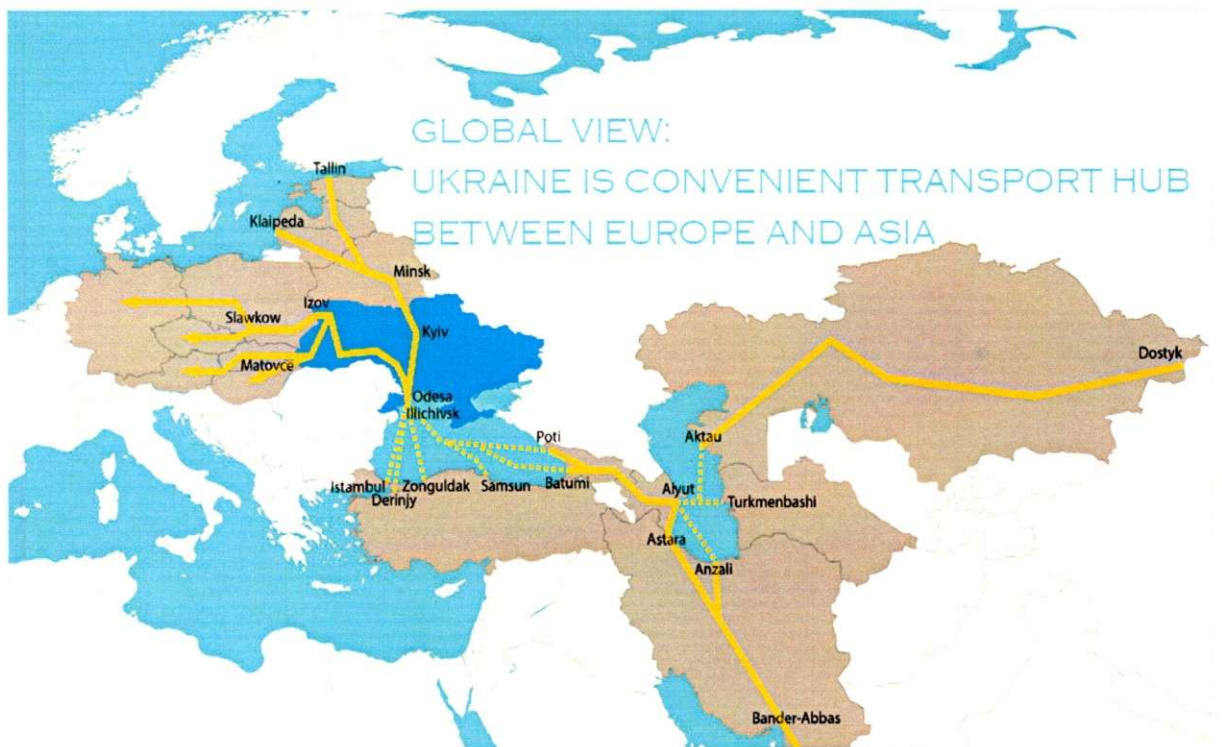

Рисунок 2.2 – карта-схема міжнародних транспортних коридорів.

Часто зустрічаються випадки незаконної міграції, контрабанди, несанкціонованого видобутку морських біоресурсів, скидання токсичних відходів, порушення прикордонного режиму та правил судноплавства, терористичних та піратських дій. Яскравим прикладом сьогодення є незаконні дії РФ у прибережній зоні Кримського півострова та в північно-західній частині

Чорного моря. Адже акваторія Чорного, а також західної частини Азовського морів – це зона інтенсивних морських транспортних комунікацій, прибережного риболовства, морського нафтогазодобування, що різко активізувалося останнім часом, а також театр напруженого історичного суперництва головних геополітичних опонентів України за перехоплення економічної ініціативи.

У зв'язку з подальшою активізацією розробки вуглеводневих родовищ морського шельфу значно зростає загроза екологічної катастрофи через масштабні розливи нафти, а також імовірність спонтанних викидів на поверхню метанових газових скупчень з донних пазух. Ініціатором потужного вибуху об'ємної газової хмари може стати будь-яке джерело вогню на морському чи повітряному апараті, або ж детонація боезапасу в ході одного з морських навчань РФ, безконтрольне нарощування числа яких відбувається в акваторії анексованого Криму на протязі останніх років.

З появою на морському шельфі стаціонарних технологічних споруд – самопідйомних плавучих бурових установок (далі – СПБУ), – виникли додаткові елементи на лише техногенних загрозах, а, з урахуванням захоплення РФ частини СПБУ та анонсованого встановлення нових, й загрозах інформаційній безпеці країни. СПБУ та обслуговуюча їх мобільна морська та повітряна інфраструктура насичені океанологічною та іншою апаратурою – і немає жодних об'єктивних перешкод тому, щоб дані інструментальних та інших досліджень та вимірювань, що здійснюються в українських територіальних водах та виключної (морської) економічної зоні (далі – ВМЕЗ), передавались у закордонні військово-морські та розвідувальні інституції.

А зараз, в умовах агресії РФ и захоплення українських територій, обстановка стає ще більш загрозливою.

Україна, після окупації Криму РФ, втратила контроль над великою частиною свого кордону, морських портів, шляхів та економічних зон в Азовському і Чорному морях, а також значну кількість найбільш боєздатного корабельного та авіаційного складу ВМС ЗС України, майже всі запаси флотського озброєння, військової та спеціальної техніки, матеріальних і мобілізаційних резервів тощо. Флот залишився без облаштованих місць базування, ремонтних органів, навчальних закладів, полігонів, житлового фонду тощо. Разом з тим, завдання з участі в забезпеченні оборони держави з морських напрямів, що покладається на її ВМС ЗС України, є актуальними як ніколи.

2.3. Характеристики військово-морського середовища

2.3.1. Територія України поділяється на три військово-адміністративні зони (райони), а саме: військово-сухопутні, військово-повітряні та військово-морські (далі – морський простір України) [31].

Морський простір України включає внутрішні води та територіальне море України.

До територіального моря України належать прибережні морські води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки [34].

До внутрішніх вод України належать [34]:

а) морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України;

б) води портів України, обмежені лінією, яка проходить через постійні портові споруди, які найбільше виступають у бік моря;

в) води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в місці, де з боку моря вперше утворюється один або кілька проходів, якщо ширина кожного з них не перевищує 24 морських миль;

г) води заток, бухт, губ і лиманів, морів і проток, що історично належать Україні;

д) обмежена лінією державного кордону частина підземних водних об'єктів, а також вод річок, озер та інших водойм, береги яких належать Україні.

Морський простір з урахуванням внутрішніх морських вод і територіального моря України поділяється на такі військово-морські зони відповідальності Командування ВМС ЗС України з урахуванням особливостей, визначених Законом України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” [31]:

військово-морська зона “Чорноморська”, що включає води територіального моря і внутрішні води України в Чорному морі;

військово-морська зона “Азовська”, що включає внутрішні води України в Азовському морі та Керченській протоці.

Виключна (морська) економічна зона України – морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать, становлять виключну (морську) економічну зону України. Ширина виключної (морської) економічної зони становить до 200 морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України [35].

Прилегла зона України – морський пояс, який прилягає до територіального моря України, зовнішня межа якого перебуває на відстані не більше двадцяти чотирьох морських миль, відлічених від вихідних ліній, від яких відмірюється ширина територіального моря України [27].

2.3.2. З огляду на свої фізико-географічні характеристики воєнно-морське середовище володіє низкою особливостей [27]:

Багатомірність

Океани, моря та загалом водний простір, по суті, являються тривимірним бойовим простором, в якому змушені діяти військово-морські сили, а саме: на

поверхні моря, під та над нею. Вони також повинні мати можливість використовувати космічний простір і електромагнітне середовище. Таким чином, військово-морська міць знаходить своє вираження в надводних кораблях, підводних човнах і літаках, будучи надзвичайно високотехнологічною.

Дійсно, зброя може використовуватися з морських платформ, проти інших морських платформ або цілей на суші, через будь-який з трьох основних видів середовища, при значному використанні космічних засобів і всього електромагнітного спектру. Ця зброя може навіть проходити через декілька середовищ, як у випадку ракет, що запускаються з підводних човнів, торпед, що випускаються з повітряних платформ, та глибинних зарядів.

У військово-морській битві сторони конфлікту можуть діяти в абсолютно різних середовищах. Цей багатовимірний характер стосується всіх сторін морської війни – спостереження, класифікації, виявлення, наведення та доставки засобів ураження, при цьому загроза може виходити з будь-якого напрямку та виміру.

Проблемність процесу спостереження

На відміну від суші, на морі немає визначених ліній бою. Як зазначалося раніше, загроза може виникнути з будь-якого напрямку з будь-якого виміру. Тому найбільша проблема полягає у виявленні та ідентифікації потенційних загроз. Часто необхідно тримати під спостереженням значні території. Складнощі ефективного спостереження полягають в наступному [27].

Спостереження за надводним та повітряним простором. Інтенсивність руху морських та повітряних суден постійно зростає. Щоденно в Чорному та Азовському морях перебуває близько 2 500-3 000 цивільних суден. Повітряний простір менш завантажений, але особливості його трафіку накладають свої труднощі. Величезні простори та обсяги перевезень ставлять під сумнів саму можливість ефективного спостереження за морем та повітрям з підтриманням в актуальному стані системи морської та повітряної ситуаційної обізнаності. Процес контролю обтяжується юридичними статусами окремих ділянок морського простору, які забезпечують вільний доступ до більшості водних територій та дозволяють безперешкодно пересуватися відкритим морем. Відповідно, відсутня чітка ідентифікація суден (цілей), що діють в цих вимірах, ускладнюючи вирішення задач застосування сили навіть у цілях самооборони.

Спостереження за підводним простором. Море майже непроникне для більшості видів датчиків. Крім того, профіль температури та тиску, а також різні умови солоності моря серйозно впливають на роботу обладнання для підводного спостереження. Ці чинники можуть використовуватись як для покращення процесу спостереження, так і для спроб уникнути його.

Географічний чинник

Географічне розташування (включаючи його підповерхневу складову) відіграє значну роль у формуванні морського середовища. Злиття міжнародних суднохідних ліній поблизу берегів країни, особливо проходження їх через важливі протоки, затоки, бухти та інші критичні точки, наділяє її унікальним стратегічним важелем, який повинен прийматися до уваги її потенційними противниками. Аналогічним чином моря можуть забезпечити доступ до життєво важливих або вразливим районам противника, які недоступні або важкодоступні з сухопутного напрямку. Відповідно, ці райони стануть частиною району проведення операцій ВМС обох сторін, що будуть прагнути “використати” їх для себе та “позбавити” можливостей використання їх противником. На відміну від загроз на суходолі чи в повітряному просторі над ним, загроза на морі не обмежена міжнародними кордонами. Важливо пам’ятати, що в морській війні противник на морі не обов’язково має бути сусідньою країною, оскільки, насправді, кожна країна з виходом до моря потенційно є морським сусідом.

ВМС ЗС України покликані вести боротьбу там, де інтереси країни знаходяться під загрозою. Це цілком може бути морський район, що є прилеглим до третьої країни або навіть належати їй. Місцеві географічні умови також впливають на характер та проведення морських операцій, роблячи можливим один їх вид та перешкоджаючи іншому, наприклад, підводні та протичовнові операції в прибережних районах та в різноманітних гідрологічних умовах, операції із забезпечення перевезення персоналу та матеріально-технічних засобів (далі – МтЗ) в обмежених морських або повітряних районах чи в районах з щільним трафіком тощо.

Наявність нейтралів

Ще одна важлива характеристика військово-морського середовища у війні – присутність нейтралів на морі. У сухопутних боях, як правило, немає нейтралів, що перебувають у зоні ведення бойових дій, окрім дій у районах міської забудови. Та навіть тут цивільне населення та не комбатанти, в основному, належать до воюючої нації. Однак зовсім інша картина спостерігається в морському середовищі, яке спільно використовується всією світовою спільнотою.

Таким чином, висока ймовірність присутності нейтралів у зоні ведення бойових дій на морі, що може призвести до плутанини в картині морської обстановки та помилок в ідентифікації. Це може призвести до серйозних наслідків в обох випадках. Воююча сторона може не вступити в бій через коливання щодо того, що невірною ідентифікована ціль насправді може бути нейтральною, і її атака може призвести до втрат серед нейтральної сторони. З іншого боку, це може спричинити несподіваний напад з боку ворожої цілі, яка попередньо була помилково ідентифікована як нейтральна.

Досягнення в області технологій та міжнародні ініціативи, такі як автоматична система ідентифікації (далі – АІС) та система дальньої ідентифікації та відстеження місцеположення суден (далі – LRIT), можуть у

деякій мірі полегшити ідентифікацію нейтралів. Однак можливість підміни та викривлення даних AIC/LRIT (спуфінг, spoofing) силами противника (дії РФ з викривлення GPS сигналу у Криму та Сирії [31]) та варіант невикористання цих систем нейтралами роблять ці засоби предметами подальшого вдосконалення та розвитку.

Мінливість та нестабільність морського середовища

Також, характерною рисою воєнно-морського середовища є притаманна воєнно-морським операціям мобільність, що викликана фізичними характеристиками сфери їх проведення. На відміну від суходолу, море є рухомим та мінливим середовищем. Воно не може бути окуповане та укріплене, ВМС ЗС України не можуть окопатися в морі чи захоплювати та утримувати океанські райони, навіть ті, що мають велику внутрішню цінність. Хоча цілі воєнно-морських операцій тією чи іншою мірою пов'язані з контролем чи впливом на морські райони, вони не передбачають повноцінної окупації морських районів на постійній основі.

Таким чином, на морі не існує ні позиційної оборони, ні ліній зіткнень, які впливали б на хід тієї чи іншої операції. Єдиним мірилом бойової ефективності на морі є успішне використання океанічних (морських) районів чи ненадання противнику можливості використовувати їх. Ці заходи повинні бути спрямовані на просування національних інтересів в умовах війни та миру. Інакше кажучи, здатність ВМС здійснювати контроль над морем (*Sea Control*) чи забезпечувати недопущення дій противника в райони, що становлять інтерес для нього (*Sea Denial*), і буде одним із головних чинників, що визначають результат війни.

2.4. Стратегічні виклики та загрози, що окреслюють майбутнє Військово-Морських Сил Збройних Сил України

2.4.1. Гібридні дії на морі

Після початку збройної агресії проти України в лютому 2014 року, РФ постійно розширює масштаби та обсяги гібридного впливу на безпеку, зокрема і в Азово-Чорноморському регіоні [36]. У теперішній час, як відомо, противник веде дії проти України головним чином з використанням гібридних способів впливу, у тому числі на морі, широко використовуючи поєднання: інформаційних атак, кібернетичних дій, заходів введення в оману як української сторони, так і усієї світової спільноти, демонстраційно-заякувальних заходів, економічного тиску та створення негативної соціально-політичної обстановки в Україні, а також відповідних військових заходів і дій.

Як свідчить аналіз поглядів російського військово-політичного керівництва, РФ реалізує так звану “стратегію обмежених дій”, яка відома в термінології, що використовується фахівцями НАТО та України, як “гібридні дії”.

Довідково. Так, протягом 2018-2019 років противник, застосовуючи гібридну технологію впливу на України, вів дії щодо порушення морської економічної діяльності України та посилення власної військової присутності на морі, зокрема [36]:

у травні було завершено будівництво Керченського (Кримського) мосту, висота якого не дозволяє рух суден типу РАМАМАХ;

у період з квітня по грудень 2018 року противником здійснено 737 затримок торговельних суден на підходах до Керченської протоки (з обох сторін) та в Азовському морі, що призвело до 20-30 % зниження обсягу робіт у портах Маріуполя та Бердянська;

у квітні-травні 2018 року противником завершено формування міжвідомчого угруповання сил "з охорони Керченського (Кримського) мосту та контролю судноплавства у Азовському морі та Керченській протоці";

у травні-червні угруповання сил в Азовському морі посилено за рахунок перекидання артилерійських катерів зі складу Каспійської флотилії;

у 2019 році противник поширив гібридні дії на Чорне море. Так, у серпні 2019 року ним було одночасно закрито для плавання понад 25% площі цього моря та значно ускладнено умови для міжнародного судноплавства та бойової діяльності ВМС ЗС України.

Аналіз гібридних дій РФ на морі дозволив зробити такі висновки:

обсяг гібридних дій РФ в Чорноморському регіоні постійно зростає, у разі недосагнення противником своєї стратегічної мети агресор може перейти до повномасштабних воєнних дій;

РФ розширює способи та форми гібридного впливу на Україну з використанням військової сили, зокрема із гібридним застосуванням створених і розгорнутих угруповань сип (військ);

під час ведення гібридних дій противник застосовує спеціально створені міжвідомчі (міжвидові) угруповання сил (військ);

веденням дій на морі противник негативно впливає на економічну діяльність України, міжнародне судноплавство в межах зони відповідальності України на морі та, відповідно, намагається, погіршити соціально-політичну обстановку в приморських регіонах, загалом у державі та погіршити імідж України як надійного гаранта реалізації міжнародного права на морі;

для протидії противнику на морі в умовах здійснення ним гібридних дій недостатньо мати способи та форми застосування сил, які притаманні класичним підходам та видам дій – оборонним та наступальним операціям (бойовим діям), необхідно мати – такі, що дозволяли б в умовах гібридних дій постійно впливати на противника, випереджувати його та своєчасно реагувати.

Довідково. У відповідь на активізацію дій РФ в Азовському морі 6 вересня 2018 року Рада національної безпеки і оборони (далі – РНБО) було прийнято рішення щодо нарощування спроможностей з оборони держави з південних напрямків, зокрема в Чорному та Азовському морях, яке було уведено в дію Указом Президента України від 12 жовтня 2018 року №320/2018 рішення РНБО "Про невідкладні заходи щодо захисту національних інтересів на Півдні та Сході України, у Чорному та Азовському морях і Керченській протоці". У вказаному рішенні РНБО було зазначено, що внаслідок агресивних дій РФ у безпековому середовищі навколо України склались умови, що можуть призвести до "...критичної дестабілізації економічної та суспільно-політичної ситуації, морської блокади узбережжя України".

Для нейтралізації загроз національній безпеці з боку РФ рішенням РНБО було передбачено здійснення комплексу заходів щодо захисту національних інтересів, відсічі збройній агресії з боку РФ, зміцнення бойової і мобілізаційної готовності ЗС України, інших військових формувань та правоохоронних органів України, стабілізації соціально-економічної ситуації на Півдні та Сході України [13]. Серед вказаних заходів було передбачено:

посилення військово-морської присутності в Азовському морі;
створення в Азовському морі угруповання сил (військ) ВМС ЗС України;
розвиток інфраструктури базування ВМС ЗС України в Азовському морі;
забезпечення підрозділів берегових ракетно-артилерійських військ новітньою високоточною ракетною зброєю;
невідкладне ухвалення Кабінетом Міністрів України Морської доктрини України та вдосконалення нормативно-правової бази захисту національних інтересів в акваторії Азовського і Чорного морів.

2.4.2. Виклики та загрози національній та военній безпеці України сьогодення

В умовах триваючої збройної агресії РФ проти України актуальними небезпеками, викликами та загрозами національній безпеці на морі, що обумовлюють необхідність застосування сил та військ ВМС ЗС України, є [20, 21, 22]:

агресивні дії Росії на морі та приморських районах України, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності, провокування до розширення масштабів воєнних дій;

тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, прилеглих до неї територіального моря України, внутрішніх морських вод та ВМЕЗ України, об'єктів морегосподарської діяльності, зловживання з боку РФ положеннями міжнародних договорів щодо співробітництва в акваторії Азовського моря і Керченській протоці, невирішеність питань щодо розмежування державного кордону України в акваторії Чорного, Азовського морів та Керченській протоці, прагнення Росії до повного домінування в Чорноморському регіоні, нав'язування власних умов розподілу морської акваторії;

нарощування угруповань військ (сил) противника з потужним ударно-наступальним потенціалом біля кордонів України та на тимчасово окупованій території України, що можуть діяти на морі або з морських напрямків, у тому числі розміщення на півострові Крим тактичної ядерної зброї, створення нових, розширення і модернізація наявних баз, об'єктів військової інфраструктури;

розвідувально-підривна і диверсійна діяльність противника на морі або з морських напрямків, діяльність незаконних збройних формувань на морі;

ведення інформаційної війни проти України, у тому числі на морі та з морських напрямків.

обмеження судноплавства, портової діяльності й рибного промислу України, незаконна господарська діяльність російської сторони з розвідки та видобутку корисних копалин на тимчасово окупованих територіях України, у

тому числі на шельфах Чорного і Азовського морів, браконьєрський вилов морепродуктів у територіальному морі та у ВМЕЗ України;

розповсюдження зброї масового ураження, тероризму, піратства, організованої злочинності, незаконної торгівлі зброєю і боєприпасами, нелегальної міграції на морі;

відсутність ефективних зовнішніх гарантій безпеки України, протидія противника реалізації європейського вибору Українського народу, формуванню систем колективної безпеки за участю України.

Загрози воєнній безпеці і можливі сценарії їх реалізації відображено у Воєнній доктрині України, що можуть бути реалізовані за сценаріями, які пов'язані з діями на морі [33]:

повномасштабна збройна агресія РФ проти України з проведенням сухопутних, повітряно-космічних, морських операцій;

окрема спеціальна операція РФ із застосуванням військових формувань, вогневих ударів, інформаційних, інформаційно-психологічних операцій (дій) у сукупності з використанням невоєнних заходів, у тому числі миротворчих сил за відсутності відповідного рішення Ради безпеки ООН;

блокада морських портів, узбережжя або повітряного простору України із застосуванням воєнної сили, порушення комунікацій України з боку РФ;

збройний конфлікт всередині держави, інспірований РФ за участі не передбачених законом збройних формувань, терористичних угруповань у взаємодії з політичними, неурядовими, етнічними, релігійними або іншими організаціями;

збройний конфлікт на державному кордоні України, зокрема прикордонні збройні інциденти (провокації, сутички) з регулярними або нерегулярними силами РФ, не передбаченими законом збройними формуваннями;

терористичні акти на території України або проти громадян України, посягання на життя державних чи громадських діячів, представників іноземних держав (вчинені з метою провокації війни або міжнародних ускладнень), диверсії (у тому числі на об'єктах критичної інфраструктури), а також вибухи, підпали в приміщеннях органів державної влади та їх захоплення, викрадення громадян або захоплення заручників.

2.4.3. Виклики і загрози майбутнього

Сучасний сценарій міжнародної безпеки перебуває в стані перманентного редагування і, скоріш за все, збереже риси невизначеності та нестабільності протягом найближчого десятиріччя. Загострюються змагання між Сполученими Штатами Америки і Китайською Народною Республікою за світове лідерство. Посилюється міжнародна конкуренція із застосуванням усіх інструментів національної сили – політико-дипломатичних, воєнних, економічних, інформаційно-психологічних, кіберзасобів. Її наслідки проявляються в Східній Європі, на Близькому Сході і у Північній Африці, Південно-Східній Азії, Арктиці, в інших регіонах.

Зростають виклики трансатлантичній та європейській єдності, що може спричинити ескалацію наявних і виникнення нових конфліктів. Ситуацією намагається скористатися РФ.

Так, “Основами державної політики Російської Федерації в області військово-морської діяльності до 2030 року” визначено наступальний характер розгортання флотських угруповань ВМФ РФ, як “оснащених ефективною ударною високоточною зброєю” [32]. У першу чергу, це стосується ЧФ РФ, який відповідно до “Морської доктрини РФ” реалізує морську політику РФ на пріоритетному Атлантичному регіональному напрямі. Ця політика за поглядами Кремля “визначається існуючими в цьому регіоні умовами, орієнтованими тільки на Організацію Північноатлантичного договору НАТО” [33]. Важливо відмітити, що в обох зазначених документах визначено пріоритети щодо нарощування спроможностей ЧФ РФ за рахунок розвитку міжвидового угруповання сил (військ) в Криму, а також забезпечення постійної військово-морської присутності в Середземному морі.

Аналіз стратегічних документів РФ з питань військово-морської політики та діяльності, а також характеру застосування сил (військ) РФ в Чорноморському регіоні дає підстави стверджувати, що стратегічними військовими цілями РФ в Чорному і Азовському морях є такі [37]:

забезпечення панування в північно-західних, східних і центральних акваторіях Чорного моря (із de facto анексією Азовського моря), повзуча анексія морських акваторій України в Чорному морі та блокування будь-яких спроб перешкоджати цьому;

безперешкодна проєкція військово-морської сили з військово-морських баз Криму та Краснодарського краю через турецькі протоки в Середземномор’я з прицілом на європейську частину регіону, Близький Схід та Північну Африку;

розвиток військової інфраструктури РФ на Кримському півострові, відновлення та підтримання в боєготовому стані спеціальних об’єктів Криму, військово-морських активів та авіації, призначених для розгортання та застосування ядерної зброї;

формування в рамках загальної гібридної політики РФ щодо України умов для подальшої силової експансії в регіоні, насамперед, анексії приморських територій України (російська концепція “Причорномор’я”).

У рамках реалізації зазначених цілей Москва створила російський силовий пояс морської небезпеки на півночі регіону (див. рис. 2.3.).

У загальному вигляді операційні цілі Кремля полягають у блокуванні військово-морських активів України в районі баз, портів, витісненні сил та засобів нечорноморських держав НАТО, передусім США, з Чорного моря і, по можливості, Східного Середземномор’я. Військово-морські сили чорноморських країн мають утримуватись у рамках їхньої прибережної зони, а Туреччини – нижче 43-ї паралелі.

Таким чином, основною формою гібридної війни проти України є комбінація різноманітних і динамічних дій регулярних сил РФ, що взаємодіють зі злочинними озброєними угрупованнями та кримінальними елементами, діяльність яких координується і здійснюється за єдиним замислом і планом із

активним застосуванням засобів пропаганди, саботажу, навмисного завдання шкоди, диверсій і терору [36].

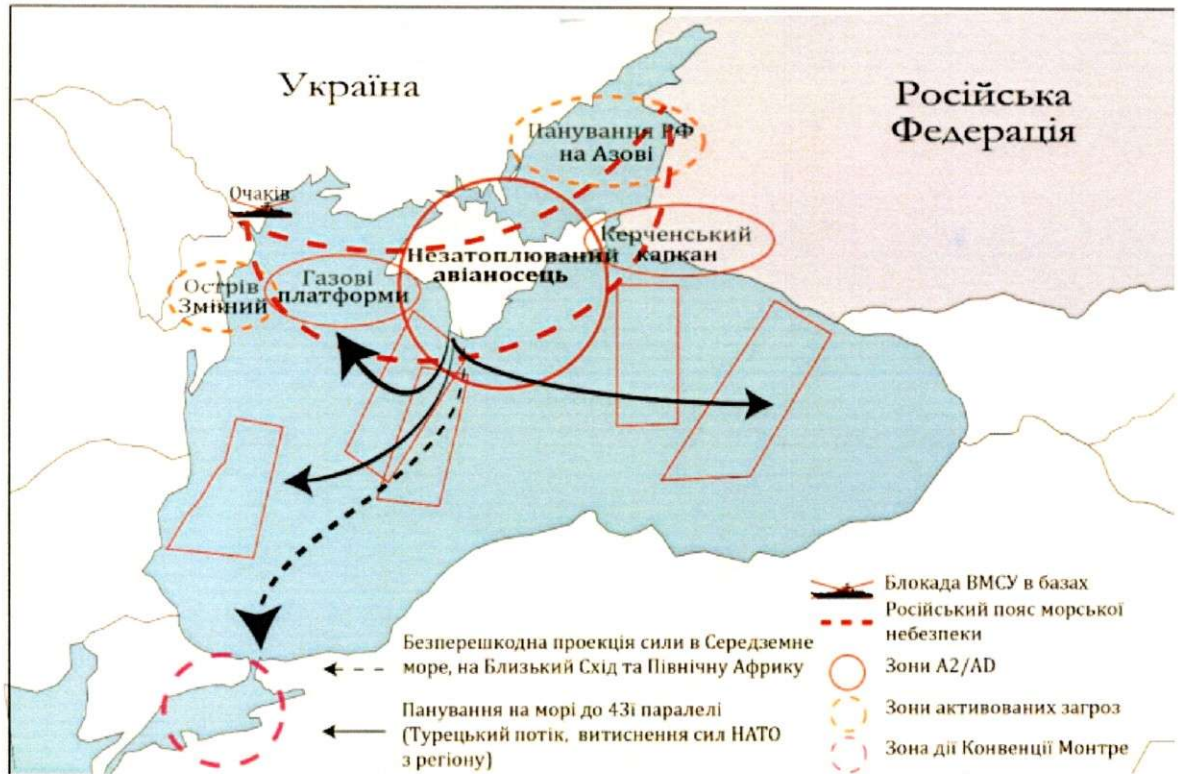

Рисунок 2.3 – російський силовий пояс морської безпеки на півночі Чорноморського регіону.

За поглядами аналітиків майбутня ситуація характеризується такими чинниками:

веденням міжвідомчими (міжвидовими) угрупованнями військ (сил) РФ скоординованих міжвідомчих дій (спеціальної операції) у рамках реалізації так званої “стратегії обмежених дій” щодо: здійснення постійної військової та військово-морської присутності в районах, наближених до території України, у тому числі територіального моря України; ведення бойової діяльності, у тому числі охорони та оборони об’єктів виробничої діяльності у морі, демонстраційних, залякувальних та обмежувальних дій у Чорному та Азовському морях, спрямованих на зрив бойової діяльності ВМС ЗС України, погіршення умов міжнародного судноплавства у водах України, зниження обсягів судноплавства та діяльності портів України і, відповідно, погіршення соціально-політичної ситуації в приморських регіонах та загалом в Україні, формування у світової спільноти, керівництва іноземних держав та компаній великого бізнесу негативного відношення до України через “нездатність України забезпечити належний рівень міжнародної безпеки у своїх водах”;

розширенням масштабів мілітаризації Криму з боку РФ;

протидією з боку РФ діяльності збройних сил та інших інституцій держав-членів НАТО в Чорноморському регіоні, спрямованої на підтримання міжнародної безпеки, виконання партнерських зобов’язань НАТО щодо

України та Грузії, нарощування спроможностей з оборони Альянсу в регіоні; нарощуванням спроможностей створених міжвідомчих і міжвидових угруповань військ (сил) РФ у Криму, Чорному та Азовському морях за рахунок прийняття на озброєння новітніх зразків ОіВТ та накопичення досвіду їх застосування в Сирії.

Таким чином, виходячи з викладеного вище можна зробити висновок, що сучасній збройній боротьбі на морі, що ведеться за різних умов обстановки, у мирний час, кризових ситуаціях та в особливий період, притаманні такі основні риси [36]:

загострення боротьби за економічні ресурси Світового океану в умовах зменшення ресурсів суші, у тому числі поглиблення протиріч та зростання масштабів боротьби за перерозподіл морських (океанських) акваторій, зміни державного кордону країн на морі та меж виключних (морських) економічних зон держав;

зростання рівня використання новітніх технологій у зразках сучасного морського озброєння, продовження переходу до більш інтелектуальних, автономно діючих, роботизованих морських систем (комплексів) з виявлення та ураження морських (надводних, підводних), берегових та повітряних (космічних) цілей;

превалювання гібридних способів реалізації загроз, ведення збройної боротьби на морі, яким характерне широке та комплексне використання інформаційних, кібернетичних, економічних, політичних, дипломатичних, правових і позаправових заходів, методів і засобів при дозованому (обмеженому) використанні військових засобів.

Разом з тим, забезпечення комплексу заходів морської безпеки передбачає:

- володіння морською обстановкою (Maritime Domain Awareness);
- підтримання безпеки судноплавства;
- боротьбу з тероризмом та поширенням зброї масового ураження на морі;
- захист критичних об'єктів морської інфраструктури;
- участь у міжнародних військово-морських операціях та навчаннях під проводом НАТО, ЄС, ООН.

Усе зазначене вище безумовно необхідно враховувати в ході реалізації заходів із забезпечення національної безпеки та оборони України.

ГЛАВА III. РОЛЬ, ПРИЗНАЧЕННЯ, СТРУКТУРА ТА ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Військово-Морські Сили Збройних Сил України є важливою складовою сил оборони держави, системи забезпечення національної безпеки України.

3.1. Місце і роль Військово-Морських Сил Збройних Сил України в захисті національних інтересів України на морі

Відповідно до положень Закону України “Про Збройні Сили України” на ВМС ЗС України, як вид ЗС України, згідно з Конституцією України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності [5].

Місце і роль ВМС ЗС України в забезпеченні національної безпеки та оборони України, її розвитку як морської держави визначається:

сутністю та спрямованістю національної морської ідеї;

національними цінностями та національними інтересами України на морі;

актуальними небезпеками, викликами та загрозами національній безпеці на морі;

пріоритетами державної політики щодо забезпечення національної безпеки і оборони на морі, розвитку України як морської держави та державної морської політики;

завданнями застосування сил оборони та ЗС України.

Національна морська ідея як складова української національної ідеї деталізує її в частині, що стосується розуміння ролі морських просторів для української нації та держави в минулому і майбутньому. Українська національна морська ідея полягає в тому, що доступ до Чорного та Азовського морів, а через них – до інших районів Світового океану, а також володіння морським середовищем та його використання як у минулому, так і в сучасних умовах мають життєво важливе значення для забезпечення безпеки, зростання добробуту та прогресивного розвитку української нації й України як морської держави.

Основними національними цінностями України на морі є володіння Україною морськими просторами, що прилягають до її сухопутної території, вільний доступ України до ресурсів Світового океану, свобода використання Україною морських просторів та океанів відповідно до норм міжнародного морського права.

3.1.1. Відповідно до визначених національних цінностей основними національними інтересами України на морі, що потребують захисту та залучення ВМС ЗС України, є:

захист суверенітету та територіальної цілісності України на морі, зокрема її територіального моря, внутрішніх морських вод, їх дна і надр та повітряного (повітряного-космічного) простору над ними;

захист суверенних прав України у виключній (морській) економічній зоні і на континентальному шельфі України щодо розвідки, розробки і збереження природних ресурсів, як живих, так і неживих, тих, що знаходяться на дні, в його надрах і в покриваючих водах, управління цими ресурсами, виробництва енергії шляхом використання води, течій і вітру, створення і використання штучних островів, установок і споруд, морських наукових досліджень, збереження морського середовища;

забезпечення вільного доступу України до визначених районів Світового океану та його ресурсів, свободи відкритого моря, що включає свободу судноплавства, польотів, рибальства, наукових досліджень, прокладання підводних кабелів і трубопроводів, забезпечення функціонування життєво важливих морських комунікацій України;

забезпечення охорони людського життя на морі та запобігання забрудненню морського середовища;

створення сприятливих умов для економічної, політичної та інших видів діяльності України на морі.

3.1.2. Стратегія національної безпеки України ґрунтується на таких основних засадах [14]:

стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;

стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей;

взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з ЄС і НАТО та їх державами-членами, США, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України.

Пріоритетами державної політики щодо забезпечення національної безпеки і оборони на морі, розвитку України як морської держави та державної морської політики, у частині, що стосується ВМС ЗС України, є [1, 7, 21]:

формування адекватних загрозам військово-морських спроможностей України, забезпечення оборони морського узбережжя держави, розвиток необхідної інфраструктури базування ВМС ЗС України, а також її відновлення в Криму після повернення тимчасово окупованої території під контроль України;

відродження військово-морського потенціалу держави, розвитку ВМС ЗС України, які мають бути здатними обороняти державу з морських напрямків веденням дій у Чорному та Азовському морях, захищати суверенні права України у виключній (морській) економічній зоні, а також залучатися до міжнародних операцій НАТО і ЄС;

забезпечення максимальної взаємосумісності ЗС України зі збройними силами держав-членів НАТО шляхом запровадження стандартів Північноатлантичного альянсу;

забезпечення захисту національної морської діяльності в зоні національних інтересів України на морі;

сталий розвиток України як морської держави, збереження та розвиток морегосподарського комплексу та суднобудівної галузі України.

3.1.3. Роль Військово-Морських Сил Збройних Сил України в захисті національних інтересів у сфері морської діяльності України

ВМС ЗС України відіграють важливу роль у захисті та реалізації національних інтересів у сфері морської діяльності України та можуть забезпечувати [27]:

захист військовими методами національного та міжнародного (союзного) торговельного мореплавства, портової діяльності, морського рибальства, видобування і транспортування енергоресурсів на морі, використання інших ресурсів моря, захист морського середовища, ресурсо- та енергозбереження;

сприяння розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу на світовому ринку, зокрема шляхом придбання та ремонту морського ОіВТ, перш за все, на вітчизняних суднобудівних (судноремонтних), кораблебудівних та інших підприємствах, демонстрування іноземним державам (закордонним покупцям) спроможностей сучасного морського озброєння вітчизняного виробництва;

сприяння розвитку вітчизняної системи підготовки персоналу на світовому ринку шляхом замовлення підготовки фахівців морських спеціальностей та їх подальше працевлаштування;

сприяння розвитку вітчизняного науково-технічного потенціалу в морській сфері шляхом замовлення наукових робіт та використання отриманих результатів у розвитку ВМС ЗС України;

сприяння розвитку приморських регіонів та морегосподарської діяльності в приморських регіонах, міжнародному та міжрегіональному співробітництву на морі, екологічному захисту акваторій та приморських ділянок.

3.2. Призначення, склад та організаційна структура Військово-Морських Сил Збройних Сил України

3.2.1. Призначення та склад Військово-Морських Сил Збройних Сил України

Призначенням ВМС ЗС України є: стримування агресії, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення морської безпеки, економічного зростання і міжнародної стабільності, у взаємодії з національними силами оборони і безпеки, стратегічними партнерами, на морі та з морського напрямку.

Завданнями ВМС ЗС України є:

у мирний час:

ведення спостереження та розвідки в межах морських операційних зон та визначених районів;

охорона підводного простору в межах територіального моря України;

захист об'єктів морської господарської діяльності у виключній (морській) економічній зоні України;

участь в антитерористичних операціях, захист від терористичних посягань озброєння і військової техніки, об'єктів та майна ВМС ЗС України;

участь у заходах щодо боротьби з піратством, протидії незаконним перевезенням зброї і наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у відкритому морі;

участь у протиповітряній обороні держави;

участь у ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру;

забезпечення військово-морської присутності у визначених районах;

участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, міжнародному військовому співробітництві, наданні військової допомоги іншим державам.

Підготовка Військово-Морських Сил Збройних Сил України до виконання покладених на них Конституцією України завдань, організація та забезпечення їх виконання, підтримання на належному рівні бойової і мобілізаційної готовності та боєздатності, виховна робота, збереження життя і здоров'я особового складу, забезпечення законності та військової дисципліни у Збройних Силах України здійснюються органами військового управління, командирами і начальниками всіх рівнів відповідно до вимог Конституції України та законів України, інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері оборони.

ВМС ЗС України складаються з наступних родів сил та військ:

роди сил – надводні сили, авіація ВМС ЗС України;

роди військ – морська піхота, берегові ракетно-артилерійські війська.

Надводні сили призначені для виконання таких завдань: ведення розвідки; боротьби з корабельними угрупованнями, пошуку та знищення поодиноких надводних кораблів, підводних човнів, десантних загонів, конвоїв, поодиноких суден (транспортів) противника; охорони морських комунікацій та пунктів базування; постановки мінних загороджень; участі в протиповітряній обороні; ведення протимінних дій; ведення десантних дій; пошуку та рятування екіпажів літальних апаратів, надводних кораблів, підводних човнів та суден, які зазнали лиха; участі в миротворчій діяльності; виконання завдань матеріально-технічного забезпечення.

Надводні сили у своєму складі мають бойові кораблі та катери, морські й рейдові судна забезпечення, які організаційно зведені в дивізіони (флотилії, бригади) надводних кораблів, дивізіони кораблів охорони рейду, дивізіони суден забезпечення та пошуково-рятувальних суден.

Авіація ВМС ЗС України (морська авіація) призначена для виконання таких завдань: ведення повітряної розвідки; здійснення пошуку та знищення підводних човнів; здійснення висадки повітряних десантів; здійснення вогневої підтримки військ; здійснення мінних постановок; забезпечення наведення своїх сил на угруповання противника; участь у пошуково-рятувальних заходах; здійснення авіаційно-транспортного перевезення.

Авіація ВМС ЗС України (морська авіація) складається з авіаційних військових частин ВМС ЗС України та має на озброєнні: протичовнові літаки (вертольоти); транспортно-бойові вертольоти; транспортні літаки; пошуково-рятувальні літаки (вертольоти); патрульні літаки (вертольоти); повітряні судна спеціального призначення (літаки (вертольоти) радіоелектронної боротьби, забезпечення управління, медичної евакуації); безпілотні авіаційні комплекси.

Морська піхота – високо мобільний рід військ, призначений для ведення бойових дій в якості морських (повітряно-морських) десантів, а також для оборони важливих берегових об'єктів та десантонебезпечних ділянок морського узбережжя як самостійно так і у взаємодії з іншими видами (родами) ЗС України.

Морська піхота організаційно зведена в окремі батальйони (бригади) морської піхоти.

Берегові ракетно-артилерійські війська призначені для виконання таких завдань: знищення надводних кораблів, десантних загонів, конвоїв противника в зоні досяжності; забезпечення розгортання своїх сил і повернення їх в пункти базування; прикриття пунктів базування, берегових об'єктів ВМС ЗС України, прибережних морських комунікацій та угруповань військ, що діють на приморському напрямку від впливу надводних кораблів противника; нанесення ракетних ударів по пунктах базування та портах противника зі знищенням в них кораблів і транспортів; прикриття десантних загонів на переході морем та придушення протидесантної оборони противника. Також берегова артилерія може залучатися до знищення та придушення живої сили та вогневих засобів на узбережжі.

Берегові ракетно-артилерійські війська організаційно зведені в окремі берегові ракетні, берегові артилерійські дивізіони (бригади), окремі берегові реактивно-артилерійські дивізіони (полки).

3.2.2. Організаційна структура Військово-Морських Сил Збройних Сил України

Організаційно ВМС ЗС України складаються з органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій (див. рис. 3.1) [38].

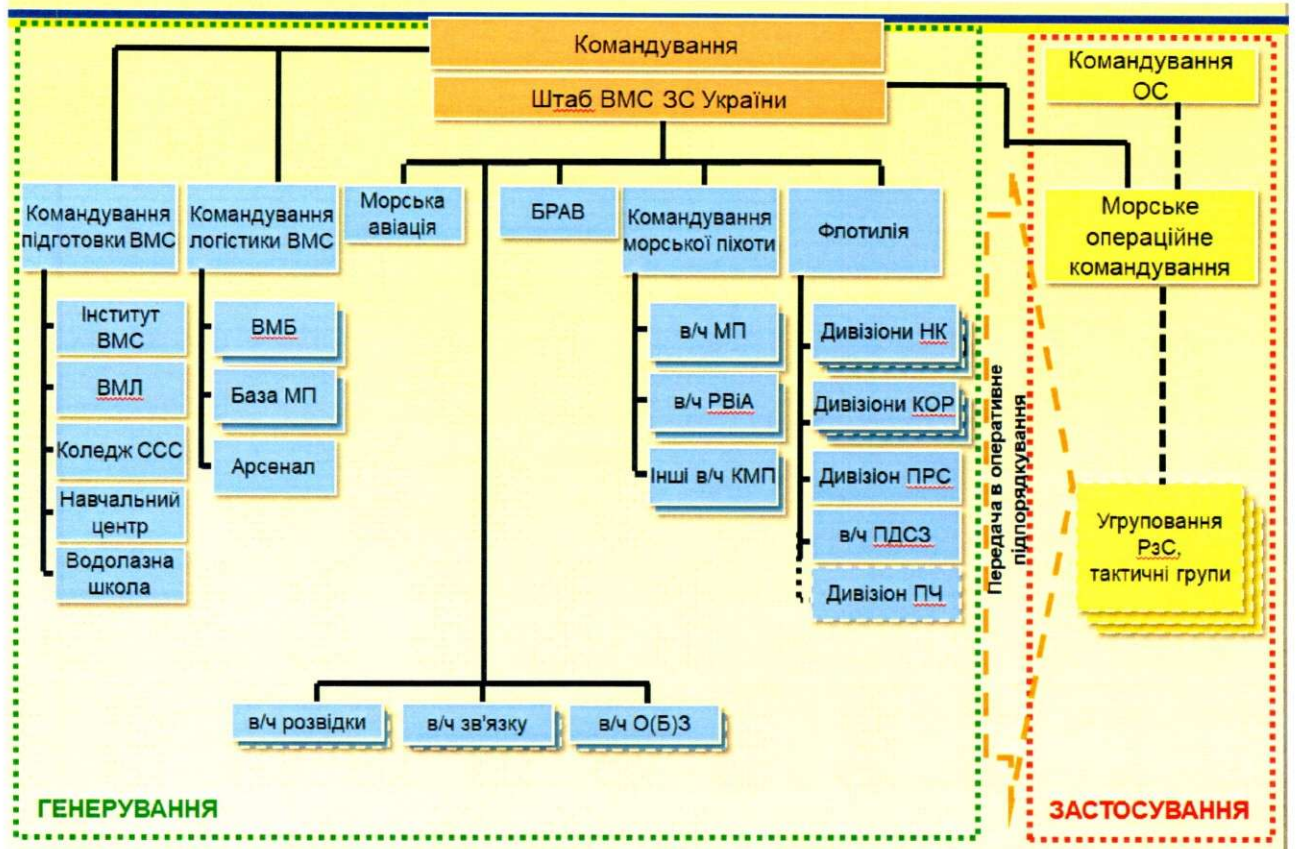

Рисунок 3.1 – організаційна структура ВМС ЗС України.

Основні завдання основних структурних підрозділів органу військового управління, які стосуються реалізації ними оперативних функцій та безпосередньо здійснення ними оперативної роботи під час планування, підготовки та управління військами в ході ведення операцій наведені в Тимчасовій доктрині об'єднаного планування.

Структура ВМС ЗС України в мирний час повинна бути максимально наближена до структури воєнного часу. Системи управління, комплектування, підготовки, забезпечення, мобілізації повинні забезпечити своєчасне, швидке й ефективне переведення ВМС ЗС України з мирного у воєнний стан.

У бойовому складі ВМС ЗС України має бути:

дивізіони (бригади) кораблів, спроможні виконувати весь спектр завдань ВМС ЗС України в морі в мирний час та особливий період, у тому числі забезпечити постійну військово-морську присутність у Чорному та Азовському морях;

окремі бригади морської піхоти, спроможні самостійно та за підтримки сил і засобів інших видів (родів) сил (військ) захоплювати та обороняти важливі райони (рубежі, об'єкти, плацдарми), вести рейдові дії, брати участь у міжнародних операціях з миру та безпеки;

окрема берегова ракетно-артилерійська бригада та реактивний артилерійський полк спроможні наносити вогневе ураження противнику в морі та на березі;

зенітно-ракетна бригада в складі окремих зенітно-ракетних дивізіонів, спроможна здійснювати протиповітряну оборону важливих військових об'єктів ВМС ЗС України та прикриття корабельних угруповань під час виконання завдань у морі;

бригада авіації ВМС ЗС України, спроможна здійснювати ураження морських (надводних, підводних) та берегових об'єктів, викриття надводної і підводної обстановки, десантування та забезпечення маневру військ на приморських напрямках, пошук та надання допомоги екіпажам кораблів (повітряних суден), що терплять лихо в морі, вирішення інших бойових завдань на морі;

центри розвідки, оперативного (бойового) забезпечення, військові частини зв'язку та логістики, спроможні забезпечити повсякденну діяльність, оперативне розгортання та бойове застосування сил (військ) ВМС ЗС України.

У разі невідповідності оперативних (бойових, спеціальних) спроможностей штатних організаційних структур тим спроможностям, які потрібні для виконання конкретного оперативного (оперативно-тактичного, тактичного) завдання, формуються тимчасові формування.

Основними видами тимчасових формувань є: тактична одиниця (task unit), тактична група (task group), загін, тактичне (оперативно-тактичне, оперативне) угруповання (task force).

3.3. Стратегічні властивості Військово-Морських Сил Збройних Сил України

ВМС ЗС України характеризуються мобільністю, боєготовністю, здатністю використовувати свободу судноплавства, здійснювати довгочасну військову присутність і демонструвати наміри держави.

Стратегічними властивостями, що обумовлюють внесок ВМС ЗС України у захист національних інтересів на морі, є:

наявність доступу (використання свободи відкритого моря, що гарантовано міжнародним морським правом, та спроможність до вільного переміщення в будь-які райони морів (океанів), наближені до територій прибережних держав, застосування зброї з морських районів);

мобільність (можливість у відносно короткі терміни реагувати на зміни в обстановці, швидко розгортатись у віддалені райони та забезпечувати в них військову присутність, виконання інших завдань);

здатність до перевезень (можливість одночасного або послідовного перевезення (доставки) у значних обсягах необхідних матеріальних засобів, ОВТ, особового складу до визначених районів);

готовність (здатність у короткі терміни приступити до виконання завдань, у тому числі із забезпечення демонстрації прапору держави, політичної рішучості та стримування або примушування до виконання вимог міжнародного права);

універсальність (наявність у складі ВМС ЗС України різних компонентів сил та військ (морського, повітряного, наземного) та, відповідно, здатність до здійснення різних видів впливу, а також здатність до швидкого перегрупування);

автономність (можливість здійснювати діяльність автономно протягом тривалого періоду на значній відстані від пунктів базування);

стійкість (наявність відносно значних можливостей із самозахисту від різних засобів ураження, спроможність витримувати значні пошкодження, перш ніж втратити боєздатність);

впливовість (здатність здійснювати вплив як у морських районах, так і на березі).

Кожна зі стратегічних властивостей є взаємопов'язаною тією чи іншою мірою з іншими і всі вони використовуються на різних етапах застосування сил (військ).

3.4. Основи застосування Військово-Морських Сил Збройних Сил України

3.4.1. Використовуючи притаманні ВМС ЗС України стратегічні властивості та склад їх сил та військ, ВМС ЗС України забезпечують внесок у виконання завдань сил оборони щодо:

стримування та відсічі збройній агресії, ведення оборони держави та колективної (коаліційної) оборони;

врегулювання кризових ситуацій у зоні відповідальності;

забезпечення безпеки на основі співробітництва та морської безпеки.

Стимування та відсіч збройній агресії, ведення оборони держави є головним завданням сил оборони, що визначає й найвищий пріоритет серед завдань ВМС ЗС України.

Участь ВМС ЗС України в стримуванні спирається на відповідні спроможності та демонстрацію готовності до застосування в сукупності з відповідними політичними, дипломатичними, інформаційними, економічними та іншими заходами. Оперативні спроможності ВМС ЗС України повинні забезпечувати швидкість реагування, необхідний вплив, у тому числі з ураження противника, його точність та досяжність, а також оперативну сумісність, модульність і автономність, у поєднанні з притаманними військово-морським силам гнучкістю й пристосованістю, що може становити ключову складову в стримуванні агресії.

У ході операцій (бойових дій) на морі щодо оборони держави основними цілями застосування ВМС ЗС України мають стати недопущення дій противника (Sea Denial) та, у подальшому, контроль за визначеною ділянкою моря (Sea Control). Це може бути досягнуто завдяки проведенню заходів з протиповітряної, протикатерної, протичовнової оборони, мінних і протимінних дій, радіоелектронної боротьби, ракетних і артилерійських ударів, морських десантних, специфічних дій на морі та на річках.

Участь ВМС ЗС України у врегулюванні кризових ситуацій у зоні відповідальності може включати заходи щодо запобігання конфлікту, демонстрацію рішучості, участь в операціях з реагування на кризу, примушення до миру, забезпечення ембарго, боротьби з тероризмом, розмінування та ліквідації наслідків.

Внесок ВМС ЗС України до врегулювання кризових ситуацій полягає в:

забезпеченні швидкого розгортання об'єднаних сил для ведення операцій в складних умовах. Угрупування сил флоту повинно прагнути до встановлення панування на морі та ізоляції морського району, завдавати морські та десантні удари в оперативній взаємодії з іншими силами, забезпечувати основу для операцій на морі та здійснювати узгоджене командування й управління об'єднаними угрупованнями військ (сил), проводячи операції з ВМС та іншими силами і структурами, з метою завдання рішучих ударів на морі, з моря, під і над поверхнею моря.

використанні притаманної ВМС ЗС України маневреності, щоб забезпечити гнучкі та диференційовані відповідні заходи в кризових ситуаціях або умовах виникнення кризи, починаючи простою присутністю через демонстрацію сили (включно з рейдами) та закінчуючи конкретними завданнями з застосуванням особливого складу сил, зокрема примушування до миру, забезпечення ембарго й безпольотної зони, боротьба з тероризмом, операція з евакуації некомбатантів (non-combatant evacuation operation – NEO) та початковий етап операцій зі вторгнення.

участі сил флоту в наданні термінової гуманітарної допомоги та ліквідації наслідків стихійних лих у гуманітарних операціях.

наданні потрібної матеріально-технічної підтримки ООС в суворих або несприятливих географічних умовах, а також розгортання, за можливості, об'єднаного командування та матеріально-технічної бази на плаву (морське базування).

ВМС ЗС України можуть відігравати значну роль у забезпеченні безпеки на основі співробітництва та морської безпеки, що базується на постійній діяльності ВМС ЗС України з розвитку зовнішніх зв'язків через партнерство, діалог і співпрацю. Така діяльність надає сприятливі можливості для запобігання конфліктам через зміцнення регіональної безпеки та стабільності шляхом діалогу, поглиблення довіри та підвищення поінформованості.

Вона сприяє нарощуванню потенціалу партнерів, обміну інформацією, безпеці на основі співробітництва та оперативній сумісності, зокрема в тих

випадках, де дії, пов'язані зі значною або тривалою присутністю на березі, можуть виявитися неприйнятними. Ця діяльність є додатковою до тієї, що країни проводять на національному рівні, та, крім того, демонструє намір здійснювати вплив та надавати підтримку своїм партнерам, використовувати ширший діапазон засобів і можливостей.

ВМС ЗС України можуть здійснювати такий внесок у забезпечення безпеки на основі співробітництва та морської безпеки:

брати участь у дипломатичній діяльності, зокрема здійснюючи заходження до портів у рамках повсякденної діяльності;

сприяти, у разі потреби, нарощуванню основних військ (сил), що залучаються до підтримки безпеки у визначених районах, та сил партнерів, підтримуючи їхні спроможності щодо реагування на загрози безпеці у визначених районах (зонах) і прилеглих морських районах) та ефективно діяти для виконання визначених завдань;

брати участь у спільних навчаннях, інших заходах підготовки та міжнародного військового співробітництва спільно з партнерами.

У рамках здійснення зусиль з протидії загрозам безпеці, що виникають у відповідних сухопутних зонах (районах) та прилеглих до них морських районах, у тому числі у відкритому морі, у прибережних водах чи на узбережжі, ВМС ЗС України мають змогу сприяти підтриманню безпечної обстановки. Морська безпека, зокрема забезпечення дотримання міжнародних угод, являє собою сприятливу сферу для співпраці з партнерами.

3.4.2. Органи військового управління, об'єднання, з'єднання, військові частини (підрозділи) ВМС ЗС України для виконання завдань за призначенням у мирний час, кризових ситуаціях, в особливий період застосовуються виключно в складі міжвидових (міжвідомчих) сил (військ) та відповідних органів управління. У разі їх залучення до операцій сил оборони, об'єднаних сил, оперативно-стратегічних (оперативних) угруповань військ (сил) вони діють в оперативному підпорядкуванні відповідного командувача (командира).

Під час виконання завдань щодо стримування та відсічі збройній агресії, захисту національних інтересів у кризових ситуаціях та в мирний час, виконання стратегічних завдань силами оборони, оперативних завдань міжвидовими (міжвідомчими) та багатонаціональними угрупованнями військ (сил) ВМС ЗС України застосовуються у відповідних операціях (бойових діях) та ведуть такі дії:

основні бойові дії (операції), що включають бойові, спеціальні та інші дії проти сил (військ) противника, держави або недержавних формувань;

дії (операції) щодо підтримки миру та безпеки, що передбачають військовий внесок до підтримки миру і можуть включати запобігання конфліктам, підтримання миру, примушення до миру, миротворчі операції та операції з відновлення миру;

дії (операції) щодо застосування сили в мирний час, що передбачає виконання завдань бойової діяльності в мирний час та, якщо цього потребуватиме ситуація, застосування сил у складі багатонаціональних сил.

3.4.3. Під час гібридних дій з боку противника та стабілізаційних дій метою застосування угруповань різнорідних сил ВМС є стримування противника та стабілізація обстановки у морських операційних зонах і прилеглих приморських районах, захист морської економічної діяльності держави на морі та міжнародного судноплавства в українських водах.

Основними завданнями, які необхідно виконувати для досягнення мети в умовах гібридної протидії є:

ведення спостереження та розвідки в морських операційних зонах та інших визначених районах в інтересах виконання завдань оборони держави з морського напрямку з метою недопущення раптової дій противника при його можливому переході до повномасштабних воєнних дій;

ведення (участь у веденні) інформаційних та спеціальних дій по об'єктах противника в морських операційних зонах та інших визначених районах в інтересах виконання завдань оборони держави з морського напрямку;

підтримання сприятливого оперативного режиму у визначених районах моря, у тому числі створення спеціальних умов (режимів) використання визначених морських районів та повітряного простору над ними;

ведення дій зі стабілізації обстановки в морських операційних зонах та визначених прилеглих районах узбережжя, у тому числі здійснення ізоляції з моря визначених ділянок морського узбережжя та протидії терористичним угрупованням і диверсійно-розвідувальним силам противника;

ведення демонстраційних дій на морі та в прилеглих районах узбережжя;

участь у веденні інформаційних дій (операцій) у морських операційних зонах та прилеглих операційних районах (зонах);

сприяння угрупованням військ (сил) та підрозділам сил оборони і безпеки, зокрема Об'єднаних сил, що діють у приморських районах;

посилення охорони державного кордону на морі та суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні (після їх правового визначення);

захист морських комунікацій України морських операційних зонах та торговельних суден іноземних держав у визначеній зоні відповідальності держави;

забезпечення перевезень морем важливих державних та військових вантажів;

охорона та оборона районів базування (дислокації) сил військ.

3.4.4. З початком повномасштабних воєнних дій метою застосування угруповань різнорідних сил є сприяння сухопутним угрупованням, що діють у приморських районах та недопущення висадки тактичних морських десантів.

Основними завданнями, які необхідно виконувати для досягнення мети в умовах повномасштабних воєнних дій, є:

продовжити виконання завдань, що виконувались під час гібридних дій з боку противника та стабілізаційних дій;

ведення спостереження та розвідки в морських операційних зонах та інших визначених районах в інтересах виконання завдань відбиття нападу (вторгнення) противника з морського напрямку та сприяння угрупованням військ (сил), що діють у приморських районах;

підтримання сприятливого оперативного режиму у визначених районах моря;

нанесення ураження ударним та морським десантним силам противника;

пошук та знищення підводних човнів противника;

участь у територіальній обороні;

участь у протидесантній обороні морського узбережжя;

висадка морських десантів;

порушення морських комунікацій противника;

захист морських комунікацій;

оборона районів базування сил.

3.4.5. З початку збройної агресії РФ про України ВМС ЗС України набули наступних оперативних (бойових) спроможностей щодо:

проведення протидесантної оборони визначених ділянок морського узбережжя, оборони портів та пунктів базування з сухопутного напрямку, а також ведення стабілізаційних, оборонних, наступальних та десантно-штурмових дій підрозділами морської піхоти під прикриттям берегової артилерії;

здійснення протикатерної оборони обмеженої кількості портів, періодичного патрулювання виключної (морської) економічної зони України, часткового знищення ураження бойових катерів противника, постановки мінних загороджень та забезпечення постійної військово-морської присутності на Азовському морі і в ближній морській зоні на Чорному морі силами корабельно-катерного складу;

ведення повітряної розвідки в ближній морській зоні, здійснення патрулювання та пошуково-рятувального забезпечення на відстані до 200 км від морського узбережжя силами морської авіації.

3.4.6. Сили (війська) ВМС ЗС України застосовуються в операціях (бойових діях) міжвидових та міжвідомчих угруповань військ (сил), що входять до складу сил оборони, угруповань (груп) багатонаціональних сил та під час самостійного виконання завдань у таких **основних формах**: морська операція; бойові дії (систематичні бойові дії); бій; удар; атака; пошук; стеження; міннозагороджувальні дії; протимінні дії; спеціальні дії; стабілізаційні дії; дозор; патрулювання; бойова служба.

3.4.7. Морська операція – сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом боїв, ударів, маневру, бойових і спеціальних дій тактичних груп, військових частин, поодиноких кораблів (суден) і підрозділів ВМС ЗС України та інших складових сил оборони, які проводяться

противника з морського напрямку та сприяння угрупованням військ (сил), що діють у приморських районах;

підтримання сприятливого оперативного режиму у визначених районах моря;

нанесення ураження ударним та морським десантним силам противника;

пошук та знищення підводних човнів противника;

участь у територіальній обороні;

участь у протидесантній обороні морського узбережжя;

висадка морських десантів;

порушення морських комунікацій противника;

захист морських комунікацій;

оборона районів базування сил.

3.4.5. З початку збройної агресії РФ про України ВМС ЗС України набули наступних оперативних (бойових) спроможностей щодо:

проведення протидесантної оборони визначених ділянок морського узбережжя, оборони портів та пунктів базування з сухопутного напрямку, а також ведення стабілізаційних, оборонних, наступальних та десантно-штурмових дій підрозділами морської піхоти під прикриттям берегової артилерії;

здійснення протикатерної оборони обмеженої кількості портів, періодичного патрулювання виключної (морської) економічної зони України, часткового знищення ураження бойових катерів противника, постановки мінних загороджень та забезпечення постійної військово-морської присутності на Азовському морі і в ближній морській зоні на Чорному морі силами корабельно-катерного складу;

ведення повітряної розвідки в ближній морській зоні, здійснення патрулювання та пошуково-рятувального забезпечення на відстані до 200 км від морського узбережжя силами морської авіації.

3.4.6. Сили (війська) ВМС ЗС України застосовуються в операціях (бойових діях) міжвидових та міжвідомчих угруповань військ (сил), що входять до складу сил оборони, угруповань (груп) багатонаціональних сил та під час самостійного виконання завдань у таких **основних формах**: морська операція; бойові дії (систематичні бойові дії); бій; удар; атака; пошук; стеження; міннозагороджувальні дії; протимінні дії; спеціальні дії; стабілізаційні дії; дозор; патрулювання; бойова служба.

3.4.7. Морська операція – сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом боїв, ударів, маневру, бойових і спеціальних дій тактичних груп, військових частин, поодиноких кораблів (суден) і підрозділів ВМС ЗС України та інших складових сил оборони, які проводяться за єдиним замислом і планом для виконання оперативних (оперативно-тактичних) завдань у визначених районах моря в установленій [21].

Морська операція, зазвичай, є складовою частиною операції сил оборони чи операції міжвидового угруповання військ (сил).

Метою морської операції може бути: стримування противника з морських напрямків; недопущення дестабілізації обстановки в приморських районах; відбиття або максимальне послаблення ударів противника з морського напрямку; створення сприятливих умов для дій військ у приморських районах; захист судноплавства та виробничої діяльності у визначених районах моря.

У морській операції, бойових діях тактичні групи однорідних та різнорідних сил (поодинокі підводні човни, надводні кораблі, літаки та вертольоти), бригади (полки, дивізії, батальйони) родів сил (військ) ВМС ЗС України виконують поставлені їм завдання веденням боїв, завданням ударів, здійсненням атак, веденням пошуку та стеження, а також мінно-загороджувальних та протимінних дій.

Морська безпекова операція - операція, яка проводиться з метою виконання таких завдань, як: захист (контроль) судноплавства, ведення пошуку та рятування на морі, боротьба з мінною загрозою, надання гуманітарної допомоги, захист навколишнього середовища та ін.

3.4.8. У кризовій ситуації виконання завдань бойової служби здійснюється з метою нарощування присутності та контролю обстановки в районі, виграшу часу для повного розгортання угруповання сил (військ) у район кризи. До основних завдань бойової служби можуть відноситись: посилення охорони надводного і підводного простору на окремих ділянках морського державного кордону; нарощення зусиль розвідки, стеження за іноземними корабельними угрупованнями, які розгорнуті в районі; захист судноплавства і районів виробничої діяльності держави на морі; протидія міжнародному тероризму, морському піратству, незаконним перевезенням зброї, боєприпасів, вибухових речовин, зброї масового ураження та засобів їх доставки, радіоактивних і наркотичних засобів, а також іншої незаконної діяльності на морі; зайняття вигідних позицій для застосування зброї.

3.4.9. Зміст та порядок виконання завдань застосування сил (військ) ВМС ЗС України визначаються Доктриною застосування сил оборони держави, яка затверджена наказом Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 17.08.2018, Тимчасовою доктриною застосування сил оборони держави, затвердженої наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 31.03.2020 та керівними документами (стандартами) з питань ведення операцій військ (сил), а саме: Тимчасовою Доктриною об'єднаного планування, затвердженою наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 30.03.2020, Доктриною об'єднаних операцій та іншими.

ГЛАВА IV. БОЙОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Бойовий потенціал лежить в основі кожної воєнної організації, оскільки він визначає спроможність до проведення успішних операцій [38]. Адже це не просто розрахунок кількості людей та озброєння, це також спроможність максимізувати потенціал цього озброєння та здатність мотивувати людей до боротьби. Хоча ці аспекти і являються загальними для всіх видів збройних сил, виняткові атрибути та специфічна роль морської компоненти вносять унікальний внесок у загальну військову міць держави, а отже, потребують і окремого погляду на її бойовий потенціал.

ВМС за своєю природою є своєрідною квінтесенцією всіх видів збройних сил. Саме ця особливість дозволяє їм виконувати безліч ролей, охоплюючи весь спектр конфлікту. Для цього необхідно, щоб ВМС постійно підтримували бажаний рівень “бойової міці” та стан готовності.

Бойовий потенціал (бойова міць) – це міра спроможності флоту виконувати ролі, для яких він був створений. Це синергічне поєднання як матеріальних, так і нематеріальних факторів [27]. Якщо надводні, підводні, повітряні та сухопутні платформи – це інструмент, за допомогою якого флот здійснює виконання своїх функцій, персонал, що стоїть за цими бойовими одиницями, забезпечує енергію, що рухає ними, то продумані доктрини, філософія та практика роботи забезпечують саме структуру, яка розвиває цей потенціал. Таким чином, бойова міць (чи бойовий потенціал) може розглядатися як поєднання трьох взаємопов’язаних компонентів, а саме – фізичного, концептуального та морального [23].

Баченням ВМС ЗС України 2035 року відповідно до Стратегії ВМС ЗС України 2035 є: сучасні, стрімкі та інноваційні ВМС, які спроможні захистити народ України і національні інтереси в морському і прибережному середовищі шляхом проведення асиметричних і рішучих операцій, з добре мотивованим і професійним персоналом, налаштованим на перемогу.

Реалізація зазначеного бачення можлива завдяки поетапному і збалансованому розвитку бойового потенціалу ВМС ЗС України, з поступовим нарощуванням завдань і спроможностей. Нижче представлено три компоненти бойового потенціалу, які сформульовано відповідно до стандартів та принципів НАТО (див. рис. 4.1) [23]. Усі вони тісно пов’язані між собою та мають розвиватися гармонійно.

4.1. Фізичний компонент

Фізичний компонент – це засоби ведення збройної боротьби. Він нараховує п’ять елементів: особовий склад, озброєння та військова техніка, злагодженість підрозділів, боєготовність та логістика (всебічне забезпечення) (див. рис 4.1). Цей компонент передбачає створення бойової організації ВМС ЗС України, системи управління, підготовки, забезпечення, отримання

новітнього морського озброєння і техніки, які є повністю взаємосумісними з НАТО.

Рисунок 4.1 – компоненти бойового потенціалу ВМС ЗС України.

4.1.1. Особовий склад

ВМС мають не лише вносити свій внесок в оборону та безпеку, але й забезпечувати виховання однієї з еліт нації, формуючи її в багатогранній структурі нашої нації завдяки високим стандартам доброчесності, професіоналізму та самовідданості. Адже основна сила флоту – це людські ресурси – офіцери та старшини, чоловіки та жінки, котрі мають стати “прикладом колективного духу “служіння перед самим собою”. Така висока якість людської компоненти базується на трьох ключових аспектах – навчанні, індивідуальній (колективній) підготовці та командній роботі.

Таким чином, основою ВМС ЗС України повинен бути особовий склад з високим рівнем професійної підготовки, мотивований, який пройшов підготовку в навчальних закладах України, а також у навчальних закладах держав – членів НАТО.

Навчання та підготовка

Навчання має стати базисом системи підготовки людської складової фізичної компоненти, з метою забезпечення основної вимоги до системи підготовки: персонал, задіяний у складній мережі сучасних та перспективних бойових дій, повинен бути навчений та підготовлений відповідним чином, щоб з повною готовністю відповісти на виклики в усіх сферах своєї суворої роботи.

Процес відбору до лав ВМС ЗС України забезпечує наявність у відбраного персоналу необхідного фізичного, розумового та інтелектуального потенціалу. Однак, у їх подальшу підготовку необхідно вкладати значні кошти,

порівняно з іншими видами ЗС України. Революційні темпи розвитку передових воєнних технологій та нових концепцій ведення війни, піонером в освоєнні яких традиційно є флот, потребують більш високого рівня професіоналізму, ніж коли-будь раніше. Для цього недостатньо просто впровадити відмінні програми підготовки, закупити сучасні тренажери, розробити детальні та зрозумілі інструкції – практичні дії особового складу флоту остаточно повинні відпрацьовуватися тільки в морі.

Цей імператив зумовлений тим, що вплив на функціонування оператора зразка ОіВТ та платформи і екіпажу в цілому району проведення операції, погодних умов, та високого рівня стресу в морських умовах, можуть бути оцінені лише на основі досвіду, накопиченого в морі. Саме тому, велика увага при підборі та розстановці кадрів повинна приділятися наявності досвіду морської служби, який базується на ґрунтовних теоретичних знаннях, отриманих під час на березі.

Під час підготовки персоналу основна увага повинна приділятися навчанню спеціалістів у навчальних центрах та школах підготовки, на курсах лідерства та офіцерських курсах тактичного рівня при вищих військових навчальних закладах. Також широко повинні використовуватись дистанційне навчання та сертифікація самостійно покращеного рівня професійної майстерності.

У бойовій підготовці відповідальність за її проведення та результати покладено на командування підготовки (аналог NETC). Акцент буде зроблено на злагодженості підрозділів у ланці взвод – рота – батальйон (бойовий номер – бойовий пост – бойова частина – екіпаж – тактична група) в центрах підготовки підрозділів видів і родів військ (сил) за участі сертифікованих інструкторів. Для цього в складі ВМС необхідно забезпечити функціонування багатофункціонального Центру підготовки підрозділів (екіпажів). Можливості центру повинні постійно розширюватися за рахунок використання технологій імітаційного моделювання та використання підрозділів позначення дій противника.

З огляду на широкий спектр застосування підрозділів ВМС ЗС України, особливим пріоритетом також повинна користуватися міжвидова та міжвідомча підготовка.

Завдання сил оборони держави, зокрема сил (військ) ВМС ЗС України, під час об'єднаного багаторівневого навчання персоналу, злагодження органів військового управління, військових частин (кораблів), підрозділів ВМС ЗС України, підготовку у ВВНЗ (ВНП ЗВО), підготовку в навчальних центрах (школах підготовки), підготовку в наукових установах, підготовку сил і засобів інших військових формувань для набуття ними об'єднаних спроможностей, які необхідні для швидкого та спільного реагування на загрози воєнній безпеці України, а також загрози в інших сферах наведені в Доктрині підготовки сил оборони держави, затвердженої наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 21.01.2020 № 18.

Підготовка офіцерського складу проводиться відповідно до Доктрини з організації підготовки у ЗС України та Тимчасової настанови з оперативної

підготовки у Збройних Силах України, затвердженої наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 26.06.2018 № 236, Методичних рекомендацій з планування підготовки у ЗС України, затверджених начальником Генерального штабу Збройних Сил України 09.09.2020 року, Програми індивідуальної підготовки генералів, адміралів, офіцерів стратегічної та оперативної ланок управління ЗС України (2020 рік), Програми індивідуальної підготовки офіцерів тактичної ланки управління (2020 рік) та інших керівних документів.

Сержантський (старшинський) склад є основою професійних ВМС, на них покладено практичне виконання заходів щодо повсякденної діяльності, підготовки та безпосереднє управління діями рядового складу.

Підвищення професіоналізму сержантського (старшинського) складу здійснюється шляхом багаторівневої підготовки (включаючи мовну) та обов'язкового проходження служби на ротаційній основі за різними вертикалями службової діяльності: командної, інструкторської, штабної або логістичної, у тому числі – з призначенням в інші роди військ (сил).

Багаторівнева підготовка військовослужбовців для призначенням на посади сержантського (старшинського) складу включає базовий, середній, підвищений та вищий рівні, які мають два етапи – підготовку командира-лідера та підготовку за спеціальністю. Підготовка сержантського (старшинського) складу здійснюється як у вітчизняних, так і в закордонних військових навчальних закладах та навчальних (навчально-тренувальних) центрах.

Основні зусилля підготовки сержантського (старшинського) складу повинні бути спрямовані на подальше нарощування та розвиток сформованого інституту інструкторів, підготовка яких здійснюється за трьома рівнями: базовий, підвищений, академічний. У першу чергу комплектуванню підлягають посади інструкторів, які введено в підрозділах та вищих військових навчальних закладах.

Окремим напрямом підготовки, який потребує подальшого вдосконалення та розвитку, має бути робота з резервістами, які підписали контракти про проходження служби у військовому резерві або ж зараховані до військового оперативного резерву (на особливий період). Вона повинна забезпечити планомірне проходження ними практичної підготовки безпосередньо в своїх військових частинах або ж профільних навчальних центрах.

Підготовка сил і засобів усіх компонент ВМС ЗС України повинна бути виключно об'єднаною.

З огляду на це, основними пріоритетами розвитку ВМС ЗС України в цьому напрямку є:

надання пріоритету колективній та об'єднаній підготовці всіх складових сил оборони, розширення переліку спільних теоретичних та практичних заходів, які стосуються всього спектру спільного виконання ними завдань;

високий рівень професійної підготовки особового складу, у тому числі шляхом фахового навчання військовослужбовців як в Україні, так і за

кордоном. Проходження ними військової служби на ротаційній основі в штабах НАТО усіх рівнів;

забезпечення інтенсивного навчання військовослужбовців та досягнення ними рівня володіння англійською мовою не нижче СМР-2222: 100% офіцерського складу, щонайменше 50% сержантського складу [20].

Комплектування

Підбір та розподіл кадрів ВМС ЗС України здійснюється відповідно до паспортів посад N-структури органів військового управління.

У довгостроковій перспективі комплектування ВМС ЗС України особовим складом переважно буде здійснюватися на контрактній основі із застосуванням ефективної системи управління кар'єрою професійних військовослужбовців, в основу якої буде покладено просування по службі на підставі рейтингів.

4.1.2. озброєння та військова техніка

Фізична компонента є найбільш помітним елементом бойової міці, адже саме кораблі, підводні човни, літаки та інше озброєння та військова техніка формують основну складову бойового потенціалу. Саме через його матеріальну складову проєктується воєнна міць держави, її технологічна майстерність, бойова готовність та національна рішучість.

Після розгортання збройного конфлікту та анексії територій України у 2014 році підприємствами оборонно-промислового комплексу незалежно від форми власності інтенсифіковано розроблення та модернізацію для потреб Збройних Сил зразків бронетанкової техніки, спеціальних засобів та високоточної зброї з одночасним нарощуванням потужностей в авіабудуванні та кораблебудуванні [37].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 року № 398-р “Про схвалення Основних напрямів розвитку озброєння та військової техніки на довгостроковий період” визначено основні напрями розвитку озброєння та військової техніки на довгостроковий період.

Довідково. Розпорядження було розроблено на виконання Указу Президента України від 02 серпня 2016 року № 323/2016 “Про введення в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року “Про заходи з розвитку оборонно-промислового комплексу України” відповідно до пункту 44 Воєнної доктрини України, затвердженої Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015.

Основними напрямами нарощення бойового потенціалу ВМС ЗС України необхідно вважати:

оснащення бойових кораблів та катерів протикорабельними ракетними комплексами корабельного базування, зенітним ракетним комплексом самооборони корабельного базування, сучасними цифровими багатоканальними засобами зв'язку та обміну даними;

створення та оснащення надводних кораблів та підводних човнів універсальним корабельним торпедним комплексом;

розроблення і оснащення військових частин (підрозділів) новими засобами ураження та боєприпасами;

розроблення та впровадження системи протиторпедного захисту на основі гідроакустичного спостереження;

оснащення військових частин (підрозділів) спеціальними морськими засобами зв'язку.

4.1.3. Злагодженість підрозділів

Не менш важливим показником високої якості людської складової флоту є готовність, спроможність та ефективність персоналу в командній роботі. Вона передбачає, що вся зброя та всі підрозділи ВМС ЗС України функціонують як єдина команда, що має загальну та чітку мету, володіючи загальним почуттям ідентичності та особливості. Жодна військово-морська операція, як і будь-яка інша діяльність, якою б малою вона не була, не може бути успішно здійснена без скоординованої колективної роботи.

Успішне проведення військово-морських операцій на будь-якому рівні обов'язково передбачає об'єднання зусиль різних підрозділів. Це вимагає від особового складу повного взаємопорозуміння та ототожнення себе з цілями операції з усвідомленням власного внеску у виконання поставленого завдання.

Для досягнення ефективної командної роботи керівники на всіх рівнях повинні бути відкриті до пропозицій, заохочуючи раціональні думки та ідеї. Кожен член команди повинен відчувати гордість та відповідальність. Цього можна досягти лише шляхом самоконтролю та відповідного врахування думок та прагнень підлеглих, разом з тим – виховуючи у них розуміння та ототожнення з метою підрозділу, частини та ВМС ЗС України в цілому. Командири-лідери повинні створювати умови, які б сприяли ефективному згуртуванню колективів всередині флотської організації та виховували команди для досягнення поставлених цілей.

4.1.4. Боєготовність

Бойова готовність – це стан, що визначає ступінь підготовленості військ до вирішення покладених на них бойових завдань.

Під бойовою готовністю частин і підрозділів слід розуміти, перш за все, їх здатність негайно приступати до вирішення бойових завдань у відповідності з метою, замислом, загальною політичною та військовою обстановкою.

Бойова готовність залежить від:

укомплектованості частин і підрозділів, навченості особового складу та оснащеності їх справним сучасним озброєнням і військовою технікою;

високого морально-психологічного стану і дисципліни військ;

високої польової та морської виучки та злагодженості дій частин та підрозділів у готовності їх до бою, здатності переходити від мирних умов життя на військове, наносити раптові удари по противнику і досягати його розгрому в найкоротші терміни;

наявності і стану всіх видів матеріальних засобів.

Основним пріоритетом ВМС ЗС України в сфері підтримання власної боєготовності є утримання військових частин у відповідних ступенях бойової готовності, укомплектування особовим складом, озброєнням, військовою технікою та забезпечення запасами, приведення наявної техніки та озброєння до боєздатного стану, їх підготовка [20].

4.1.5. Логістика (всебічне забезпечення)

Принцип логістичного забезпечення передбачає комплекс заходів таких як планування, визначення потреб в озброєнні, бойовій (військовій та спеціальній) техніці, спеціальних і транспортних засобах, МТЗ та послугах, проектування, розроблення (модернізація та модифікація) озброєння, військової та спеціальної техніки, їх закупівлі, постачання, зберігання, ремонту, технічного обслуговування, контролю експлуатації (використання), реалізації, списання та утилізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки і МТЗ, здійснення військових перевезень, закупівлі матеріальних засобів, робіт і послуг лазне-прального та торговельно-побутового обслуговування, організації харчування, розквартирування військ (сил, органів), закупівлі або будівництва, технічного обслуговування, експлуатації об'єктів військової інфраструктури.

Дуже важливим фактором у логістичному забезпеченні є доведення до підрозділів та частин всіх МТЗ відповідно до норм забезпечення та класами постачання (1, 2, 3, 4).

Сюди входить забезпечення ракетами, боєприпасами, паливом, пальним, спеціальними рідинами, продовольством, речовим, медичним та іншим майном.

Особливу вагу має логістичне забезпечення при проведенні військово-морських операцій. Такі операції, зазвичай, зорієнтовані на мобільність та поширення у просторі, тому не можуть бути розроблені та здійснені без адекватного та легкодоступного матеріально-технічного забезпечення (далі – МТЗ).

Ключові характеристики мобільності та бойової стійкості корабельних (катерних) угруповань ВМС ЗС України міцно зав'язані на систему логістичного забезпечення. Не зважаючи на те, що корабельне угруповання ВМС ЗС України за своєю природою зазвичай є самодостатнім, МТЗ на морі набуває вирішального значення, особливо в разі проведення тривалої операції або у випадках, що потребують швидкого реагування. Потреби ВМС ЗС України в МТЗ аналогічні іншим родам військ (сил). Проте сам характер МТЗ в морському середовищі суттєво відрізняється. Для Сухопутних Військ та Повітряних Сил бази МТЗ створюються до початку операцій та мають чітко визначену систему постачання та сухопутні/повітряні лінії доставки на

власній/відомій території. Ці атрибути рідко притаманні логістичним операціям в інтересах ВМС ЗС України. За відсутності стаціонарних баз на морі, та відповідних обладнаних об'єктів інфраструктури, зокрема для дозаправки кораблів водою, кораблі ВМС ЗС України змушені нести на борту (чи у складі угруповання) МТЗ.

Таким чином, завдання морської логістики полягає в плануванні необхідних матеріально-технічних засобів/потенціалу, спроможності точно прогнозувати потреби та розміщувати (передавати) необхідні матеріали (послуги) безпосередньо в морі за потреби або за запитом.

Визначення потреб та планування логістичного забезпечення покладено на відділ логістики штабу (N4), а, безпосередньо, здійснення заходів на Командування логістики (далі - КЛ) ВМС ЗС України. Забезпечення МТЗ здійснюються через підпорядковані КЛ ВМС ЗС України військово-морські бази, які мають формуватимуться за територіальним принципом. До КЛ ВМС ЗС України та баз виведені всі структури штабу ВМС ЗС України, які здійснюють практичне МТЗ.

Відповідно до Морської доктрини України на період до 2035 року та інших національних документів велике значення приділяється розбудові інфраструктури – системи базування ВМС ЗС України на узбережжі Чорного та Азовського морів, річках Дніпро та Дунай. У системі базування пріоритет буде надаватися створенню технологічних і енергетично-незалежних військових містечок, з достатньою кількістю фонду службового житла для військовослужбовців та членів їх сімей.

Фізична компонента може бути ефективною лише в тому випадку, коли вона застосовується в необхідний час і в потрібному місці. У цьому відношенні розвинені та сучасні ВМС ЗС України є унікальним інструментом, оскільки лише вони можуть розгорнутися незалежно, забезпечити постійну передову присутність, а потім самостійно відновитися на території країни після завершення операції.

У будь-якому разі, щоб перемогти сильнішого агресора, фізична компонента має бути застосована проактивно, асиметрично і швидко, у першу чергу – проти найбільш вразливих місць супротивника. Потреба у плануванні та реалізації таких дій приводить до другої складової бойового потенціалу ВМС ЗС України – концептуальної.

4.2. Концептуальний компонент

Концептуальний компонент пропонує структуру мислення, інтелектуальну основу для застосування військ, забезпечує командирів здатністю розуміти ситуацію в складних умовах, за допомогою креативності, винахідливості та ініціативи. Розвиток концептуального компонента є можливим тільки завдяки опануванню принципів, стандартів і цінностей НАТО під час освіти, підготовки та застосування ВМС ЗС України.

Основними складовими концептуальної компоненти є: військово-морська стратегія, оперативне мистецтво, доктрина та концептуальні інновації (див. рис. 4.1).

4.2.1. Військово-морська стратегія

Військово-морська стратегія – сукупність положень щодо мети, завдань і способів застосування сил (військ) ВМС на стратегічному рівні в мирний час, кризових ситуаціях та воєнних конфліктах, зокрема ув стратегічних (оперативно-стратегічних) діях і операціях, а також відповідних спроможностей для виконання вказаних завдань і необхідного складу сил (військ) ВМС. Військово-морська стратегія формує на найвищому (стратегічному) рівні вимоги щодо заходів розвитку ВМС. Отже, виходячи з можливих (планованих) стратегічних цілей, завдань і способів застосування сил (військ) ВМС на стратегічному рівні, необхідних спроможностей і складу сил (військ) ВМС, формується перспективний обрис ВМС, який надалі визначатиме необхідну сукупність заходів щодо їх розвитку.

4.2.2. Оперативне мистецтво

Оперативне мистецтво полягає в застосуванні сил з метою досягнення стратегічних і (або) оперативних цілей через розробку, організацію, інтеграцію та проведення стратегій, кампаній, великих операцій і боїв.

Досягнення цілей не піддається механістичним, детермінованим чи науковим моделям чи простим лінійним процесам; розробка рішення вимагає вивчення взаємодії буквально сотень, якщо не тисяч незалежних змінних. Іншими словами, розробка рішення стратегічних цілей – це більше мистецтво, ніж наука.

Оперативне мистецтво визначається як “застосування творчої уяви командирами та штабами - підкріплене їх майстерністю, знаннями та досвідом - для розробки стратегій, кампаній та основних операцій, організації та використання військових сил. Операційне мистецтво поєднує цілі, шляхи та засоби на всіх рівнях війни” [29]. У загальному плані оперативне мистецтво - це компонент військового мистецтва, пов'язаний з теорією та практикою планування, підготовки та проведення операцій, спрямованих на досягнення оперативних чи стратегічних цілей.

Основна роль оперативного мистецтва полягає у визначенні пріоритетності, послідовності та належної синхронізації використання всіх доступних джерел військової та невійськової сили. Застосовуючи оперативне мистецтво, командир візуалізує умови, необхідні для успіху перед розгортанням чи застосуванням сил.

Ефективне застосування оперативного мистецтва вимагає широкого бачення, здатності передбачати та вміння контролювати, оцінювати, планувати та керувати тактичними діями таким чином, щоб досягти бажаного стратегічного результату. Командир розглядає не тільки зайнятість військових

сил, але й їх підтримку та розміщення зусиль у часі, просторі та цілях. Сюди входять фундаментальні методи, пов'язані з синхронізацією та інтеграцією військових сил та можливостей. Оперативне мистецтво допомагає командирові пом'якшити неоднозначність і невизначеність складного оперативного середовища. Серед багатьох міркувань оперативне мистецтво вимагає від командирів відповідати на наступні запитання [29]:

Які умови необхідні для досягнення цілей? (Цілі)

Яка послідовність дій, найімовірніше, створює ці умови? (Шляхи)

Які ресурси потрібні для виконання цієї послідовності дій? (Засоби)

Яка ймовірна вартість чи ризик при виконанні цієї послідовності дій? (Ризики)

Основними принципами, якими керуються сили оборони для досягнення цілей, є [21]:

об'єднаність і об'єднанні сили – одночасне застосування більше ніж однієї складової сил оборони, при цьому спроможності об'єднаних сил складаються із взаємодоповнюючих складових і їхня сума є більшою, ніж окремо взятої частини (спроможності окремих компонентів);

єдність зусиль – необхідність забезпечення спрямування всіх засобів і ресурсів на досягнення мети застосування сил оборони;

зосередження зусиль-зосередження сил і засобів, а також ресурсів у попередньо визначеному місці і часі, готових для досягнення швидких результатів;

економія зусиль – використання мінімально необхідної кількості сил і засобів, ресурсів для виконання поставлених завдань;

свобода дій – наділення командувачів (командирів) здатністю виконувати поставлені завдання в умовах мінімального обмеження їх на ухвалення рішень по обстановці, що склалася;

ініціатива – надання командувачам (командирам) свободи вибору дій залежно від можливостей;

підтримання бойового духу – створення (набуття) та прояв лідерських якостей командування, які культивують відвагу, енергійність, рішучість, повагу та піклування як для підлеглих, так і серед них;

несподіваність – вплив на противника в час або в спосіб, до якого він не готовий;

безпека – зменшення вразливості своїх військ (сил) від дій противника шляхом активних і пасивних безпекових заходів.

4.2.3. Доктрини

У Доктрині розвитку військових публікацій у ЗС України надається наступне визначення: “доктрина – це документ, який відображає систему поглядів, керівні принципи, умови і шляхи досягнення мети діяльності у відповідному напрямі, що визначає діяльність збройних сил під час виконання ними завдань за призначенням”.

Саме слово “доктрина” походить від латинського слова “*doctrina*”, яке позначає “кодекс вірувань” або “кодекс вчень”. Також воно розуміється як “переконання або система переконань, що прийняті у якості авторитетних групою чи науковою школою”. Таким чином, доктрина позначає межі переконань та вчень, якими керується група у своїй діяльності.

Доктрини та концепції утворюють основу для розгортання сил та складають серцевину концептуального компонента.

Воєнні організації та характер воєнних операцій більш пов’язані з колективною, ніж з індивідуальною діяльністю [25]. Їх функціонування залежить від правильного та спільного розуміння колективної діяльності та дотримання єдиних процедур та практик. Воєнні організації повинні керуватися доктриною в тому, як вони організовують, оснащують, навчають, ведуть бойові дії та здійснюють своє забезпечення для досягнення визначених цілей.

Тобто, доктрина діє як центральний нерв, що пов’язує всі грані воєнної міці як для розвитку, так і для забезпечення діяльності. Для воєнної міці обов’язково буде існувати множина доктрин, кожна з яких пов’язана з різними аспектами та рівнями застосування воєнної сили. Однак кожна доктрина у своїй відповідній сфері повинна забезпечувати загальний, авторитетний підхід до війни та застосування воєнної сили, а також перебувати в синергічній взаємодії з іншими суміжними доктринами.

Доктрина ВМС ЗС України є підґрунтям, на основі якого ВМС ЗС України діють в мирний та воєнний час. У ній формулюються оперативна філософія та загальна перспектива, які регулюють застосування ВМС ЗС України на всіх рівнях. Доктрина лягає в основу розробки життєздатних стратегій боротьби з превалюючими та ймовірними загрозами. Вона забезпечує узгодженість сил шляхом встановлення єдиного мислення та стандартних операційних процедур.

Хоча воєнні доктрини й забезпечує спільне бачення з воєнних питань, вони не визначають, яким чином необхідно вирішувати ту чи іншу проблему. Доктрина не являється догмою та залишається гнучкою до змін в операційному середовищі завдяки взаємодії нових технологій та політичного курсу. Відхилення від доктрини можуть бути виправдані в залежності від ситуації, що склалася, але повинні ґрунтуватися на правильній оцінці, знаннях та досвіді.

Концепції ж відносяться до ідей розвитку та застосування ВМС ЗС України. Вони слугують основою для формування твердих принципів та процедур після проведення відповідної перевірки, випробувань та ревізій. Таким чином, концепції забезпечують основу для подальшого розвитку доктрин. Водночас, на розробку концепцій впливають і існуючі доктрини, які є орієнтиром для розробки майбутніх концепцій. Так, доктрини й концепції переплітаються та рухають одна одну. Процес розробки концепцій досягає зрілості, коли концепція затверджується та приймається для включення в доктрину.

Безперервна еволюція доктрини та концепцій не тільки бажана, але й стає суттєвою потребою в сучасну епоху стратегічної та оперативної плинності та невизначеності. Вона заслуговує на прискіпливу увагу та інтелектуальні

зусилля, якщо держава зацікавлена в збереженні передових позицій своєї воєнної міці. Нестандартні концепції та ідеї привносять елемент унікальності в операції та повинні заохочуватися в процесі розробки доктрини, для інноваційного застосування бойового потенціалу.

Доктрина витікає з концепцій. Адже концепція – це новаторська, але попередня ідея щодо розв’язання проблеми, заснована на висновках, що зроблені на основі очевидних фактів. Концепції, що забезпечили перемогу в битві (або ефективність яких доведена у військовій грі), перейдуть в доктрини.

Таким чином, воєнні доктрини можуть розглядатися як набір перевірених концепцій та принципів, пов’язаних із застосуванням воєнної сили. Вони слугують спільною відправною точкою, формулюванням та ціллю, якими збройні сили керуються у своїх діях. Сюди входять перевірени концепції та принципи розвитку та застосування воєнної сили. Морські доктрини здійснюють цю функцію, головним чином, у морській сфері, на морі і з моря.

Для більш поглибленого вивчення принципів спільних операцій, оперативного мистецтва та процесів спільного та службового планування потрібно спиратися на наступні керівні, нормативні та доктринальні документи:

Доктрина застосування сил оборони держави;

Тимчасова доктрина застосування сил оборони держави;

Тимчасова доктрина застосування ВМС ЗС України;

Доктрина підготовки сил оборони держави;

Тимчасова Доктрина об’єднане планування;

Доктрина “Об’єднані операції”;

Тимчасова доктрина застосування ВМС ЗС України;

Доктрина морських операцій;

Бойовий статут ВМС ЗС України. Операції

та інші;

у збройних силах США [26]:

JP 1, Доктрина для Збройних Сил США.

JP 3-0, Спільні операції.

JP 3-32, Командування та управління спільними операціями.

JP 5-0, Планування спільних операцій.

JOPES, Система планування та виконання спільних операцій.

NWP 5-01, Планування ВМС ЗС України.

NWP 3-32, Морські операції на оперативному рівні війни.

MCDP 5, Планування.

MCWP 5-1, Процес планування операцій морської піхоти.

Посібник з берегової охорони США 3010.11, Посібник з планування готовності надзвичайних ситуацій берегової охорони, Том I: Доктрина планування та політика.

Також, планування та ведення військових операцій має проводитися відповідно до оперативного мистецтва НАТО, на основі доктрин серії AJP (Allied Joint Publications, Доктрини об’єднаних сил Альянсу), зокрема для

морських операції – доктрини АJP-3.1 (Об'єднана доктрина з проведення морських операцій НАТО).

4.2.4. Концептуальні інновації

Швидкий розвиток технологій та суспільства будуть мати значний вплив на методи ведення війни. Інновації створюють як широке коло власних можливостей, так і викликів з боку потенційних противників. Завдяки інтенсивному просуванню автоматизованих безекіпажних озброєних систем, спроможних здійснювати групові атаки в повітрі, на поверхні та під водою, збільшиться кількість і якість зброї на полі бою.

Збільшиться швидкість літальних апаратів та кораблів, буде розвиватися модульний принцип їх побудови, що зробить їх більш функціональними і ефективними. З'являться гіперзвукові крилаті ракети, поширяться використання лазерної, електромагнітної та іншої зброї за новими фізичними принципами.

Більш важливим для забезпечення операційної переваги стане використання нових спроможностей у засобах виявлення противника та радіоелектронної боротьби. Значно ефективнішим стане проведення кібератак та інформаційних операцій. Необхідність захисту критичної інформації буде викликом як у військовій, так і в цивільній галузях функціонування держави (економічній, законодавчій тощо). Широке використання адитивних технологій створить нові можливості та додаткові виклики.

Нові технології спростять логістичне забезпечення, що дозволить виконувати завдання у віддалених районах, де сьогодні логістична підтримка неможлива. Водночас, це дозволить іншим суб'єктам, у тому числі екстремістським недержавним структурам, виробляти велику кількість дешевої і високоточної зброї. Розвиток нових засобів збройної боротьби може потребувати нових правових норм.

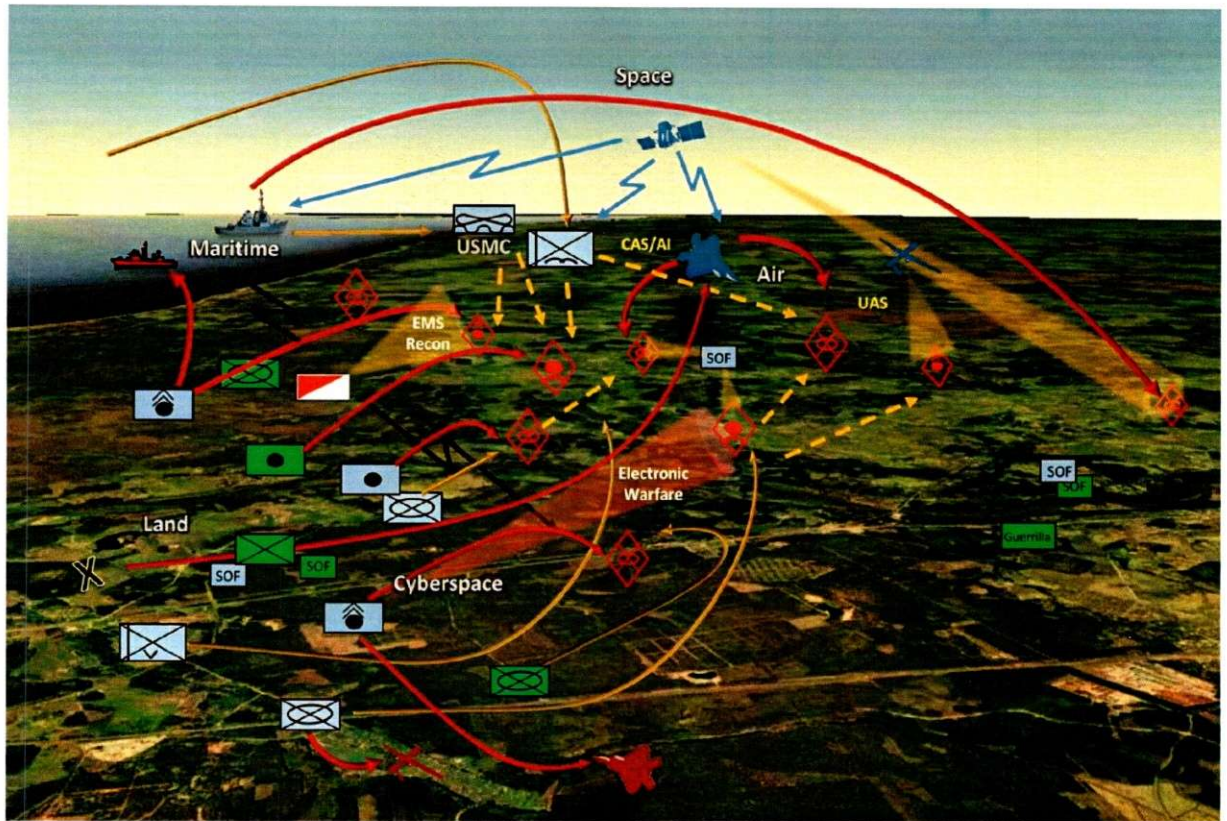

Рисунок 4.2 – швидкий розвиток технологій буде мати глибокий вплив на теорію ведення війни.

Швидкий розвиток технологій вимагатиме від ВМС ЗС України забезпечення постійної технологічної і концептуальної адаптації та гнучкості для втілення інновацій на користь розвитку власного бойового потенціалу, в умовах обмежених ресурсів та протидії значно міцнішому противнику.

На сьогодні спостерігається гостра конкурентна боротьба між державами за домінування на світовому ринку воєнних технологій, де конкурентні переваги дають швидкість, безпеку та ефективність, які безпосередньо залежать від широкого використання інновацій та високих технологій. Рівень інноваційних воєнних технологій відображає і підвищує рівень конкурентоспроможності країни.

Сучасний розвиток ВМС ЗС України повинен враховувати не тільки необхідність адаптації до стандартів ЄС та НАТО, їх технічних умов, принципів управління тощо, а і те, що інновації та високі технології мають вирішальне значення для формування нової, більш ефективної моделі управління розвитком та застосуванням ВМС ЗС України.

4.3. Моральний компонент

Моральний компонент генерується людьми та є основою бойової могутності. Він зосереджений на питаннях легітимності військ, етичних засадах, ентузіазмі і готовності воювати, сприянні наступальному духу, ініціативі і рішучості щодо виконання бойового завдання. Моральний стан і

бойовий дух військовослужбовців ВМС ЗС України, їх налаштованість на перемогу є фундаментальними чинниками успіху. Це потребує формування моральних якостей, згуртування колективів та виховання лідерів на основі спільних цінностей.

Моральний компонент – це здатність спонукати людей до боротьби, індивідуально та колективно.

Принцип морального духу лежить в основі бойового потенціалу. Він пов'язаний із загальним бойовим духом та станом духу особового складу збройних сил і керує їх спроможністю до участі в бою за будь-яких умов.

Високий моральний дух породжує мужність, енергію, майстерність та потяг до наступальних дій. Це, у свою чергу, надає бойовому підрозділу рішучості в досягненні мети всупереч тяжким умовам. Бойові дії, у підсумку, визначаються якістю бою, яка напряду залежить від морального стану. Історія знає безліч випадків, коли всі переваги, шанси та принципи війни не змогли переважити суттєву різницю в моральному дусі. Досвід окупації Криму також підтвердив першочерговість виховання в захисниках Вітчизни здатності беззастережно виконати свій військовий обов'язок. Іншими словами, саме моральний дух перетворює воєнну силу в бойову, і тільки бойова сила може виграти війну.

Існує багато чинників, що визначають моральний дух сил, у тому числі стандарти лідерства, підготовки, дисципліни, вертикальної та горизонтальної згуртованості, товариства та спілкування, управління умовами, адміністрування, суспільної підтримки тощо. Варто зазначити, що кожен із цих чинників сприяє підтримці морального духу, а не навпаки, тобто високі стандарти дисципліни та підготовки призводять до підвищення морального духу, як і грамотне керівництво та згуртованість.

Для операційної ефективності вкрай важливо, щоб складові морального компонента були зрозумілі, підтримані та передані, оскільки після втрати відновити їх досить тяжко. Основним цінностями воєнно-морської служби, що складають моральну компоненту є: згуртованість, мотивація та лідерство (див. рис. 4.1).

4.3.1. Згуртованість

Цінності – це моральні зразки, поняття, вимоги, які формують психологічну атмосферу колективу, є основою його згуртованості та ефективності. Визначено та сформовано зміст трьох головних цінностей ВМС ЗС України, що мають стати орієнтирами розвитку: Вірність, Мужність, Сила [23].

Вірність – це обов'язок або відданість, підтримка людиною власної держави або інституції. Ця цінність відображається у вірності моряків Українському народові, патріотизмі та національних військових традиціях. Вірність пов'язана із поняттями поваги і чесності, розумінням, впевненості, що безпеку кожного громадянина буде захищено українським військом.

Мужність – це чеснота, що означає моральну силу подолати страх, здатність переносити страждання та фізичний біль. Вона синонімом загальнолюдської моральної твердості. Ця цінність втілюється через мужню поведінку в бою, натхнення до опанування військової професії, звитягу битися до перемоги.

Сила – це фізична та духовна енергія людини, вияв розумових, душевних властивостей; могутність, влада, авторитет. Ця цінність проявляється в силі фізичного розвитку, креативного інтелекту, стійкого духу, міцної волі, поваги з боку колег, лідерських якостей, здатності до командної роботи, готовності до співпраці.

4.3.2. Мотивація

У загальному розумінні під мотивом розуміється те, що викликає певні дії людини. Мотив знаходиться в середині кожної людини, та має персональний характер, залежить від великої кількості зовнішніх та внутрішніх факторів, а також від дії інших виникаючих паралельно з ним мотивів.

Мотив не тільки спонукає військовослужбовця до дій, але й визначає, що необхідно виконати та як буде виконана дана дія. Мотиви піддаються усвідомленню, військовослужбовець може впливати на свої мотиви пригнічуючи їх дію або навіть усуюючи їх зі своєї мотиваційної складової.

Мотивацію розглядають як процес спонукання до діяльності для досягнення особистої мети або мети підрозділу, іншими словами *мотивація* – це сукупність зовнішніх та внутрішніх рішучих сил які спонукають військовослужбовця до діяльності, задають кордони та форми діяльності, задають напрямок даній діяльності, орієнтований на досягнення конкретної мети. Бажання та готовність військовослужбовців виконувати свої функціональні обов'язки є головною вимогою досягнення мети. Таким чином, *мотивація військово-професійної діяльності* це особливий вид процесів, які регулюють службу активність військовослужбовців.

Щоб визначити, як і в яких пропорціях потрібно використовувати внутрішні та зовнішні винагороди для мотивації, командир (начальник) повинен встановити, які саме потреби існують у його підлеглих, тобто як ефективно здійснювати мотивування. Виконати це завдання неабияк складно, оскільки знайти істинні спонукання, які б примусили підлеглих віддавати військовій службі максимум зусиль, занадто важко, але якщо командир оволодіє сучасними моделями мотивації, він суттєво розширить свої можливості для залучення військовослужбовця до виконання завдань, спрямованих на забезпечення необхідного рівня боєздатності військової частини.

Для оцінювання рівня мотивації пропонується використати наступні складові: військово-професійна мотивація, соціально-побутова мотивація, морально-психологічна мотивація, фінансова мотивація.

Мотиваційна готовність до військової діяльності є складною системою мотивів, які скеровують, посилюють та обумовлюють активність індивіда на

шляху до поставленої мети, а саме на шляху до самопізнання, саморозуміння та самореалізації в професійній діяльності. Визначено узагальнені тенденції військовослужбовців у мотиваційній сфері, це дозволяє формувати уявлення про їх мотиваційні установки щодо військової служби. Встановлено, що основними мотивами вступу військовослужбовців на службу є самореалізація, отримання визнання, патріотичність (прагнення захищати Батьківщину) та вирішення особистих проблем.

4.3.3. Лідерство

Професійна задоволеність, надійна та міцна командна робота, внутрішня гордість та відповідальність, відданість нації та обов'язку, ефективне навчання та розвиток навичок – основні атрибути, які вважаються найбільш важливими у розвитку та здійсненні керівництва у збройних силах провідних країн світу. На кожному рівні командування лідер прагне до досягнення цілей свого командира шляхом скоординованого використання виділених людських ресурсів ефективним та дієвим шляхом.

Лідерство, у контексті військової справи – це сприяння прагненню до належного виконання службових обов'язків, кар'єрного зростання, набуття високого професійного рівня особовим складом, здійснення ефективної кадрової політики і створення відповідного військового резерву з урахуванням знань, бойового досвіду, умінь та навичок військовослужбовців під час їх призначення на керівні посади, згуртування військового колективу, його налаштування на працю [20].

Воєнне лідерство характеризується проєкціюванням особистості для впливу на підлеглих з метою відповідального виконання ними поставлених завдань, вселяючи в них впевненість, яка породжує ініціативність та прийняття ризиків та відповідальності. Лідерство починається з самодисципліни. Це безперервний процес протягом всього циклу службової діяльності. Лідери поширюють це серед своїх підлеглих наступними шляхами [28]:

- рішучість вчинків;
- чітке управління та керівництво;
- правило та приклад;
- порада, заохочення та дисципліна;
- надання підлеглим усі можливості для здійснення свого внеску в успіх місії шляхом розумного делегування повноважень та відповідальності.

Так, наприклад, Доктрина ЗС США “Лідерство та Професія” (ADP 6-22) встановлює та описує, якими повинні бути (атрибути) і що повинні робити (компетенції) лідери. Наявність стандартного набору атрибутів лідера та основних його компетенцій полегшує цілеспрямований зворотний зв'язок, підготовку, навчання та розвиток на всіх рівнях лідерства [30]. ADP 6-22 описує стійкі концепції лідерства через основні компетенції та атрибути, необхідні лідерам усіх рівнів та усіх організацій, незалежно від завдань та середовища. Ці принципи відображають десятиліття досвіду та підтверджених наукових знань.

Лідерство в морському середовищі за своєю природою відрізняється від лідерства на суші. Близькість начальників та підлеглих, що перебувають в доволі обмеженому робочому та жиллому просторі на борту кораблів ВМС ЗС України висувають суворі вимоги до лідерства. Лідер в таких умовах не може бути ні відстороненим, ні надто безпосереднім. Усі якості – професіоналізм, особисті якості, почуття справедливості, фізична та моральна мужність, стабільність в стресових ситуаціях тощо, перебувають під прискіпливою увагою підлеглого особового складу. Лідер повинен прагнути досягти злагоди серед людей, якими він командує, на особистому прикладі. Бездоганна порядність в словах та поступках, а також беззаперечний професіоналізм є головними передумовами до ефективного командування на морі.

Офіцер командної ланки на кораблі, підводному човні, у групі спецпризначення, екіпажі морської авіації чи у органі військового управління встановлює еталон. Він несе відповідальність за те, щоб надихати своїх людей робити свою справу найкращим чином як у мирний час, так і в надзвичайних умовах і на війні.

ГЛАВА V. ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКІ СИЛИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ПЕРСПЕКТИВІ

Ураховуючи досвід розвитку ВМС ЗС України в минулому, застосування ВМС ЗС України в умовах кризових ситуаціях, наявні виклики та загрози національній та военній безпеці України сьогодення, існуючий стан національного флоту можна визначити перспективні шляхи розвитку ВМС ЗС України на майбутнє.

На сучасному етапі згідно зі Стратегічним оборонним бюлетенем України однією з цілей оборонної реформи є відродження військово-морського потенціалу держави.

За результатами оборонної реформи військово-морські спроможності України мають бути нарощені до рівня, достатнього для забезпечення [11]:

- оборони морського узбережжя Чорного і Азовського морів;
- недоторканості державного кордону та охорони суверенних прав держави в її виключній (морській) економічній зоні;
- участі в міжнародних (спільних) операціях під проводом НАТО і ЄС;
- безпечного та раціонального базування сил (військ).

Конкретні заходи щодо виконання цих цілей на найближчу перспективу включені до Державної програми розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року.

Для визначення заходів розвитку ВМС ЗС України на довгострокову перспективу продовжується робота щодо вивчення досвіду розбудови національних флотів країн-партнерів.

З цією метою розроблено *Стратегію ВМС ЗС України 2035*, яка є першою спробою зазирнути в майбутнє. Цей документ відпрацьовано Командуванням ВМС ЗС України разом з українськими та іноземними експертами, відповідно до Закону України “Про національну безпеку України”, Стратегії національної безпеки України, та на підтримку реалізації Стратегічного оборонного бюлетеня України, ураховуючи досвід держав-членів НАТО та ЄС.

5.1. Етапи та пріоритети розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України

Ураховуючи економічні можливості держави, прогнозний бюджет сектора безпеки та оборони нарощування військово-морських спроможностей пропонується здійснити в три етапи (див. рис. 5.1.) [23].

На кожному етапі, ураховуючи виклики та завдання, визначено конкретні пріоритети спроможностей усіх родів ВМС ЗС України: надводних та підводних сил, берегових ракетно-артилерійських військ, морської авіації, морської піхоти за умов підтримки інших видів та окремих родів Збройних Сил України та інших складових сил оборони. Етапи, у свою чергу, обрано з урахуванням вимог законодавства щодо проведення оборонного огляду та необхідності корегування викликів, які відповідатимуть часу.

	2018-2025	2025-2030	2030-2035
1-ий пріоритет	Система спостереження, розвідка, висвітлення надводної обстановки – прибережна зона	Система спостереження, розвідка, висвітлення надводної обстановки – морська зона	Sea Control (світовий океан)
2-ий пріоритет	Sea Denial (берегова артилерія, постановка мін)	Sea Control (контроль виключної (морської) економічної зони)	Strike (протикорабельні і крилаті ракети)
3-ий пріоритет	Sea Control (річки, порти, прибережна зона)	Strike (протикорабельні ракети)	Sea Denial
Персонал	Рекрутування		
	Мотивація і утримання		
	Освіта і лідерство		
Партнерство	Висвітлення надводної обстановки		
	Операції НАТО/ЕС		
	Морська безпека		

Рисунок 5.1 – етапи і пріоритети розвитку ВМС ЗС України до 2035 року.

Перший етап, період до 2025 року, спрямований на розвиток спроможностей для встановлення контролю над територіальними водами та поза їх межами, орієнтовно до 40 морських миль від узбережжя України. Контроль над територіальними водами вимагає ведення спостереження та проведення активних дій поза межами 12-мильної зони.

Другий етап, період з 2025 до 2030 року, спрямований на забезпечення відновлення та розвитку спроможностей для захисту національних інтересів України на морі в межах виключної (морської) економічної зони України, до 200 морських миль від узбережжя.

Третій етап, період з 2030 до 2035 року, спрямований на подальший розвиток спроможностей першого та другого етапів, їх нарощування для захисту національних інтересів України у світовому океані.

Реалізація вказаних пріоритетів є взаємопов'язаною між етапами Стратегії ВМС ЗС України 2035 і дасть змогу поступово нарощувати спроможності від мінімально-необхідних для захисту до конкурентних, щоб перемагати супротивника. Запорукою здатності перемагати сильнішого супротивника вже протягом першого етапу має стати практичне опанування нового оперативного мистецтва НАТО. Стандарти, принципи та цінності НАТО

мають бути адаптовані в національних керівних документах стратегічного, оперативного та тактичного рівнів.

Поетапний розвиток спроможностей має збалансувати роди ВМС ЗС України та забезпечити їх бойове злагодження, щоб діяти мобільно, асиметрично і швидко, у першу чергу, проти найбільш вразливих місць противника.

Крім того, протягом всіх трьох етапів, паралельно з реалізацією пріоритетів щодо набуття бойових спроможностей, буде здійснюватися розбудова інфраструктури – системи базування ВМС ЗС України на узбережжі Чорного та Азовського морів, річках Дніпро та Дунай, створення дієвої та економної системи логістичного забезпечення, а також підвищення соціальних стандартів для особового складу.

5.2. Перспективні оперативні (бойові) спроможності Військово-Морських Сил Збройних Сил України

Для виконання завдань за призначенням, ВМС ЗС України повинні набути спроможностей, що мають відповідати наступним підходам (принципам):

- асиметричність дій проти противника, що переважає;
- наявність ракетної зброї, як головного фактору стримування на морі;
- безперервна присутність у важливих (критичних) районах національних інтересів;

- повна обізнаність ситуації на морі, у тому числі в підводному просторі.

До необхідних критичних спроможностей ВМС ЗС України на середньострокову перспективу належать:

- забезпечення спостереження, розвідки та висвітлення надводної обстановки;

- забезпечення присутності в ближній морській зоні;

- охорона водного району;

- бойові дії на морі (протичовнова та протиповітряна оборона);

- вогневе ураження надводних цілей;

- десантні дії в прибережній зоні.

За умови реалізації розвитку військово-морських спроможностей (згідно I етапу Стратегії) на кінець 2025 року ВМС ЗС України набудуть необхідних спроможностей із:

- забезпечення спостереження, розвідки та висвітлення надводної обстановки;

- забезпечення присутності в ближній морській зоні;

- охорони підводного простору;

- бойових дій на морі (протичовнова та протиповітряна оборона);

- вогневого ураження надводних цілей;

- проведення десантних дій в прибережній зоні.

Реалізація положень Концепції дозволить збільшити бойовий потенціал ВМС ЗС України та покращити співвідношення сил з противником.

5.3. Перспективна система управління та організаційна структура Військово-Морських Сил Збройних Сил України

На рівні національного законодавства чітко визначено курс на євроатлантичну інтеграцію, де одним із пріоритетів є набуття членства в НАТО. Тому перехід військового управління на J-структуру, зокрема у ВМС ЗС України на N-структуру, – це лише один із важливих елементів масштабних змін, які сьогодні реалізують ЗС України.

Основною метою трансформації системи управління ВМС ЗС України є реформування структури органів військового управління, яке спрямоване на відокремлення функцій генерування (формування, підготовки та забезпечення) від функції застосування сил (військ), а також створення необхідних умов для забезпечення сумісності з відповідними органами військового управління НАТО [22].

Перспективна організаційна структура ВМС ЗС України зразка 2025 року повинна включати [22]:

- органи військового управління з чітким розмежуванням функцій генерування, підготовки, забезпечення та застосування сил;

- роди сил (військ) – надводні та підводні сили, берегові ракетно-артилерійські війська, авіація ВМС ЗС України, морська піхота;

- центри оперативного (бойового) забезпечення, розвідки, морально-психологічного забезпечення, окремі військові частини зв'язку та логістики;

- військові навчальні заклади, інші заклади та установи.

Відновлені підводні сили повинні бути призначені для виконання таких завдань: ведення розвідки; висадки розвідувально-диверсійних груп та виконання інших спеціальних завдань; боротьби з корабельними угрупованнями противника, пошуку та знищення корабельних угруповань противника, його підводних човнів, поодиноких кораблів, суден (транспортів); порушення морських перевезень противника; постановки мінних загороджень.

5.4. Перспективні напрями розвитку озброєння та військової техніки Військово-Морських Сил Збройних Сил України

Сучасний стан загроз щодо суверенітету і територіальної цілісності України, насамперед триваюча агресія РФ, потребують упровадження необхідних способів протидії їм, удосконалення підходів до формування військово-технічної політики держави з урахуванням нагальної необхідності оновлення наявного озброєння та військової (спеціальної) техніки, зокрема й озброєння та військової (спеціальної) техніки ВМС ЗС України.

Єдиною всеосяжною метою оборонної реформи є розвиток відповідно до євроатлантичних норм та критеріїв членства в НАТО спроможностей ЗС України та інших складових сил оборони, необхідних для адекватного реагування на загрози національній безпеці у воєнній сфері, захисту України, її суверенітету, територіальної цілісності та непорушності (недоторканності) кордонів, підтримки міжнародного миру та безпеки [11].

Для реалізації цієї мети розробляються на підставі Стратегічного оборонного бюлетеня України розробляються Державна програма розвитку Збройних Сил України [12], яка є підставою для розроблення відповідних планів утримання та розвитку складових сил оборони.

Так, основними напрямками розвитку морської компоненти ЗС України на довгостроковий період, мають стати [32]:

нарощення корабельного складу шляхом будівництва (закупівлі або отримання за рахунок міжнародної технічної допомоги) нових та модернізації існуючого корабельного складу:

ракетного катера нового покоління;

десантних кораблів різних класів;

кораблів і катерів патрульного класу для охорони територіального моря та виключної (морської) економічної зони;

безекіпажних підводних апаратів різного призначення;

нових типів суден забезпечення різного призначення;

проведення модернізації та планових ремонтів бойових кораблів, катерів та суден забезпечення, що перебувають у складі ЗС України та інших військових формуваннях сектора безпеки і оборони;

відродження підводних і мінно-тральних сил флоту, будівництво нових мінно-тральних кораблів та малих підводних човнів;

створення Єдиної системи висвітлення морської обстановки шляхом формування системи берегового спостереження за надводною обстановкою, висвітлення підводної обстановки та забезпечення технічної можливості доведення інформації про неї до всіх користувачів сектора безпеки та оборони в реальному часі, інтеграція їх до Єдиної автоматизованої системи управління Збройних Сил (C4ISR).

Пріоритетом у напрямку берегової компоненти ВМС ЗС України повинно стати оснащення берегових військових частин (підрозділів) новітніми зразками озброєння, зокрема – береговими ракетними комплексами наземного базування “Нептун” з протикорабельними ракетами Р-360;

реактивними системами залпового вогню калібру 122 мм “Верба” та самохідними артилерійськими установками калібру 155 мм “Богдана”.

Шляхами розвитку авіаційної компоненти є:

забезпечення льотної придатності і модернізація наявного парку літальних апаратів з метою підвищення їх ефективності та продовження експлуатації;

розроблення нового вітчизняного патрульного літака;

оновлення парку літальних апаратів шляхом придбання спеціалізованих вертольотів, насамперед вітчизняної розробки та виробництва;

оснащення військових частин (підрозділів) ВМС ЗС України розвідувальними безпілотними авіаційними комплексами тактичного та оперативно-тактичного рівня.

Таким чином, ВМС ЗС України повинні будуватися з урахуванням сучасних та перспективних підходів до створення і розвитку військово-морської сили держави з використанням перспективних концепцій і технологій. Вони повинні мати у своєму складі всі необхідні компоненти родів сил і військ для створення угруповань в усіх районах, які мають відмінності у воєнно-географічних умовах.

ВМС ЗС України завжди повинні мати чітку й обґрунтовану концепцію їх застосування і розвитку на довгостроковий період, яка є інтегрованою складовою відповідних концепцій ЗС України і сектора безпеки й оборони загалом усієї держави. За таких умов, можна поступально розвивати спроможності ВМС ЗС України, реалізуючи чіткі та обґрунтовані середньострокові та короткострокові програми (плани) їх розвитку.

Розвиток ЗС України, й зокрема такої її складової, як ВМС ЗС України, повинен бути головним пріоритетом держави і розглядатись як найважливіша складова власного ресурсу країни з відстоювання суверенітету та територіальної цілісності.

ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

Не зважаючи на незмінну суть самої війни, її причинам не притаманна подібна стабільність. Протягом останніх двох десятиріч у глобальній геополітичній обстановці та у сфері безпеки загалом відбулися серйозні зміни, контури яких ще не повністю викристалізувалися. Відносини між державами та сфери їх основних національних інтересів також зазнали колосальних змін, що, окрім іншого, супроводжувалися змінами навіть у найстабільніших світових альянсах.

Сучасний сценарій міжнародної безпеки перебуває в стані перманентного редагування і, скоріш за все, збереже риси невизначеності та нестабільності протягом найближчого десятиріччя. Однак, попри такий вкрай нестабільний стан, на сьогодні він вже має два стабільних тренди. Перший – це подальше продовження геополітичних зрушень під впливом глобалізації, що призводить до нагальної потреби в захисті своїх інтересів як за допомогою одностороннього стримування, так і з залученням багатосторонньої дипломатії. Другий – неухильне зміщення фокусу діяльності із Заходу в бік Азії. І перше, і друге будуть мати серйозні наслідки для всіх країн, у залежності від того, які засоби для задоволення своїх потреб у сфері безпеки та розвитку вони застосовують. Окрім того, зростають виклики трансатлантичній та європейській єдності, що може спричинити ескалацію наявних і виникнення нових конфліктів. Складною та заплутаною ситуацією на міжнародній арені намагається скористатися РФ, яка продовжує збройну агресію проти України.

З урахуванням наведених чинників, відповідно змін у геополітичній обстановці та слідуючи імперативами національної безпеки, ВМС ЗС України повинні бути готовими до застосування в більш активних діях, щоб виконати свою роль, виконуючи більш широкий спектр задач, які можуть знадобитися в обстановці, що динамічно змінюється.

Оскільки основним завданням у сфері воєнної безпеки є розвиток потенціалу стримування [14], то вітчизняні ВМС повинні бути націлені на набуття спроможностей зі здійснення стримування, як власними силами, так і у взаємодії з іншими складовими сил оборони, для досягнення вирішальної перемоги та воєнно-стратегічних цілей, що спрямовані на досягнення політичної цілі.

Різноманіття сучасних ролей ВМС, на фоні зростаючої потреби в їх виконанні, потребують відповідного розвитку бойового потенціалу ВМС ЗС України, зокрема його фізичної, концептуальної та моральної компоненти. Масштаб змін, що відбуваються в швидкозмінній технічній та тактичній обстановці, вимагають реальної трансформації всіх цих компонентів для розв'язання всього спектра існуючих та ймовірних завдань. Цілі необхідних змін та шляхи їх досягнення викладено в Морській доктрині України на період до 2035 року, Стратегії ВМС 2035 та Концепції розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України на середньострокову перспективу (до 2025 року). Проте, для здійснення необхідних якісних змін, робота з трансформації цих компонентів потребує міцної основи у вигляді чіткого зводу знань, в якому

викладено їх бачення, плани та задачі. Саме такою основою у ВМС ЗС України і є ця Доктрина – фундаментальна доктринальна військова публікація, яка визначає та розкриває основні концепції, що регулюють сферу застосування та використання морської сили. Вона, у свою чергу, дозволить створити відповідні доктрини з різноманітних аспектів розвитку, розгортання та використання ВМС в інтересах України.

Проте, варто чітко усвідомлювати, що розвиток Доктрини ВМС ЗС України має бути постійно триваючим процесом. Необхідно не лише враховувати досвід застосування вітчизняних ВМС, але й осягнути й передбачити майбутні концепції та технології, які можуть змінити оперативне мистецтво в морському просторі. З огляду на це, доктрину необхідно постійно переглядати та актуалізувати. Інакше, догматичне слідування закостенілій теорії, яка втратила зв'язок з реальністю, що динамічно змінюється, може призвести до нездатності ланки розробки та прийняття рішень усвідомити нову бойову реальність.

Тому, найціннішим висновком з філософії Доктрини стане усвідомлення необхідності в постійному розвитку та вдосконаленні на основі набутого досвіду із застосування нових ідей та технологій для набуття готовності до майбутніх викликів, зберігаючи при цьому основні принципи, які пройшли випробування часом.

Адже, сильні ВМС ЗС України, безумовно, є необхідною умовою для забезпечення безпеки нашої країни та подальшого процвітання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (ДЖЕРЕЛ)

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами).
2. Закон України “Про державний кордон України” від 4 листопада 1991 року № 1777-XII (зі змінами).
3. Закон України від 06.12.1991 № 876-VII “Про Збройні Сили України”.
4. Закон України “Про виключну (морську) економічну зону України” від 16 травня 1995 року № 162/95-ВР.
5. Закон України “Про ратифікацію Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, Угоди між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту і Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України” від 24 березня 1999 року № 547-XIV.
6. Закон України “Про національну безпеку України” 21 червня 2018 року № 2469-VIII (зі змінами).
7. Закон України “Про прилеглу зону України” від 6 грудня 2018 року № 2641-VIII.
8. Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 “Про уведення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”.
9. Указ Президента України “Про затвердження військово-адміністративного поділу території України” від 5 лютого 2016 року № 39/2016.
10. Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 “Про уведення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України”.
11. Указ Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016 “Про уведення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України”.
12. Указ Президента України від 22 березня 2017 року № 73/2017 “Про уведення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року”.
13. Указ Президента України від 12 жовтня 2018 року №320/2018 рішення РНБО “Про невідкладні заходи щодо захисту національних інтересів на Півдні та Сході України, у Чорному та Азовському морях і Керченській протоці”.
14. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 “Про уведення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”.
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 року №

1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1108) “Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року”.

16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 року № 548-р “Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року”.

17. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 року № 398-р “Про схвалення Основних напрямів розвитку озброєння та військової техніки на довгостроковий період”.

18. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 430-р “Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року”.

19. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 року № 442-р “Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року”.

20. Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років.

21. Тимчасова доктрина застосування сил оборони держави, затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 31.03.2020.

22. Концепція розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України на середньострокову перспективу (до 2025 року).

23. Стратегія Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035.

24. Joint Doctrine Publication (JDP 0-01), UK Defence Doctrine, 5th Edition.

25. International Military and Defense Encyclopedia, Vol.2 (Brassey's: Washington, 1993), p 773.

26. “Naval Warfare” Naval Doctrine Publication 1 (NDP 1), US Navy, 2010.

27. “Indian Maritime Doctrine” Naval Strategic Publication 1.1 (NSP 1.1) 2009, онлайн оновлення 2015.

28. “UK Maritime Power” Joint Doctrine Publication 0-10 (JDP 0-10), 5th Edition, 2017.

29. Joint Publication 3-0 (JP 3-0), Joint Operations, October 2018.

30. Army Leadership and the Profession (Army doctrine publication (ADP 6-22), July 2019.

31. C4ADS Report “Exposing GPS Spoofing in Russia and Syria”, 2019, 66 pages.

32. “Основи державної політики Російської Федерації в області військово-морської діяльності до 2030 року”, <http://kremlin.ru/acts/bank/42117/page/3>.

33. “Морська доктрина Російської Федерації”, <http://docs.cntd.ru/document/555631869>.

34. Гриценко І. Український Державний Флот в 1917-1919 рр.: історія його становлення, військово-політичної боротьби та занепаду. - К.: Видавець Олег Філюк, 2015. - 232 с.

35. Яким'як С. В. Розвиток ВМС ЗС України: 25 років досвіду. Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива :

Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1–2 грудня 2016 р. – К. : НУОУ, 2016. – 161 с.

36. Яким'як С. В. Протистояння на 32 румби: Центр воєнної політики та політики безпеки “Обороний вісник”, №7/2020 с. 4-9

37. І. Кабаненко, А. Клименко, А. Риженко, А. Фролова, О. Хара, Безпекове середовище у Чорноморському регіоні, Центр оборонних стратегій, липень 2020 року, 25 с.

38. <http://www.ukrmilitary.com/p/ukrainian-navy.html>.

Згідно з оригіналом

